

บทที่ 2

เอกสารและงานวิจัยที่เกี่ยวข้อง

ในการพัฒนาแนวทางการส่งเสริมและสนับสนุนงานวิชาการแก่บุคคล ครอบครัว ชุมชน ของสถานศึกษาขนาดเล็ก กรณีศึกษา : โรงเรียนวัดลาดกระโหง โรงเรียนวัดท่าใหม่ และ โรงเรียน วัดศรีภักดิ์ ซึ่งเป็นสถานศึกษาขนาดเล็กในเขตพื้นที่การศึกษาจังหวัดพระนครศรีอยุธยา ในครั้งนี้ เป็นการวิจัยเชิงปฏิบัติการแบบมีส่วนร่วม (PAR) ระหว่างผู้บริหารสถานศึกษา ครู บุคลากรทางการศึกษา ผู้แทนองค์กรท้องถิ่น ประชาชนในชุมชน และผู้วิจัย ซึ่งผู้วิจัยได้ศึกษาค้นคว้าจากเอกสาร และงานวิจัยที่เกี่ยวข้อง ดังนี้

1. แนวทางการบริหารจัดการโรงเรียนขนาดเล็ก
2. ความสัมพันธ์ระหว่างโรงเรียนกับชุมชน
3. บทบาทของโรงเรียนในการส่งเสริมสนับสนุนงานวิชาการแก่ชุมชน
 - 3.1 ด้านการศึกษา
 - 3.2 ด้านเศรษฐกิจและอาชีพ
 - 3.3 ด้านการเมืองการปกครอง
 - 3.4 ด้านสุขภาพอนามัย
 - 3.5 ด้านศิลปวัฒนธรรมประเพณี
4. แนวคิดเกี่ยวกับการมีส่วนร่วมในการจัดการศึกษา
 - 4.1 ความหมายของการมีส่วนร่วม
 - 4.2 ความสำคัญและประโยชน์ของการมีส่วนร่วม
 - 4.3 ทฤษฎีของการวิจัยแบบมีส่วนร่วม
 - 4.4 แนวคิดเกี่ยวกับการปฏิบัติการการมีส่วนร่วม
5. สภาพปัจจุบันและปัญหาในการส่งเสริมและสนับสนุนงานวิชาการกับชุมชน
6. งานวิจัยที่เกี่ยวข้อง

1. แนวทางการบริหารจัดการโรงเรียนขนาดเล็ก

สำนักงานคณะกรรมการการศึกษาแห่งชาติ (สำนักงานคณะกรรมการการศึกษา ขั้นพื้นฐาน ในปัจจุบัน) ได้กำหนดนโยบายแนวทางการบริหารจัดการโรงเรียนขนาดเล็ก ให้สามารถจัดการศึกษาได้อย่างทั่วถึงและมีคุณภาพ ภายใต้การบริหารจัดการแบบองค์รวมที่เน้น การมีส่วนร่วมของทุกภาคส่วน (All for education) โดยการกระจายอำนาจให้หน่วยงานในระดับพื้นที่

มีอิสระในการกำหนดยุทธศาสตร์การดำเนินงาน ที่สอดคล้องกับสภาพข้อจำกัด (สำนักงาน การประถมศึกษาแห่งชาติ. 2546 : 4) ซึ่งสอดคล้องกับการปฏิรูปการศึกษา ในปัจจุบัน

โรงเรียนที่มีคุณภาพเป็นโรงเรียนที่มีสังคม บรรยากาศ และสิ่งแวดล้อมที่เอื้ออำนวย ให้เป็นโรงเรียนแห่งการเรียนรู้ มีความพร้อมในด้านทรัพยากรวัสดุ เทคโนโลยี งบประมาณ และ ทรัพยากรบุคคล สามารถจัดการศึกษาได้อย่างดี ทั้งในด้านการบริหารจัดการ การจัดการเรียนรู้ ทำให้ผู้เรียนมีคุณภาพสูงตามมาตรฐานกำหนด และได้รับการพัฒนาอย่างครบถ้วนทุกด้าน เป็นคนดี คนเก่ง มีความสุข เป็นโรงเรียนที่สามารถจัดการศึกษาได้สนองสอดคล้องความต้องการ ของชุมชน เป็นที่ชื่นชมของชุมชน รวมทั้งเป็นโรงเรียนที่สามารถเป็นแบบอย่างในการให้ความ ช่วยเหลือชุมชน สามารถสนับสนุนส่งเสริมงานวิชาการในด้านต่างๆ ให้กับชุมชน เช่น การศึกษา การให้ความรู้พื้นฐาน ด้านเศรษฐกิจ และการประกอบอาชีพ การเมืองการปกครอง ให้คำแนะนำ หรือประสานความร่วมมือเครือข่ายให้ความรู้ด้านสุขภาพอนามัย ร่วมกันอนุรักษ์วัฒนธรรม ประเพณีของไทย หรือจัดเป็นศูนย์รวมความรู้ ด้านศิลปวัฒนธรรม เป็นต้น

โรงเรียนเป็นแหล่งการเรียนรู้ที่สำคัญยิ่งในการพัฒนาผู้เรียน พัฒนาชุมชน เป็นแหล่ง ผลิดกำลังให้มีศักยภาพสู่สังคม ช่วยพัฒนาประเทศให้มีความสามารถในการแข่งขันด้านเศรษฐกิจ การเมือง และเทคโนโลยีกับนานาประเทศได้ ดังนั้น การที่โรงเรียนมีคุณภาพ ถือเป็นเรื่องสำคัญ การพัฒนาการจัดการศึกษาให้มีคุณภาพ มีความเป็นเลิศ และมีความเสมอภาคในการให้บริการทาง การศึกษาที่เท่าเทียมกันในมาตรฐาน มีความยืดหยุ่น หลากหลาย เหมาะสมกับสภาพ ความต้องการของชุมชน เป็นสิ่งสำคัญใน พรบ.การศึกษา ปัจจุบัน ซึ่งสำนักงานเลขาธิการสภา การศึกษา กระทรวงศึกษาธิการ (2547 : 2) ได้กล่าวถึงความสำเร็จของการมี “โรงเรียนคุณภาพ” จะส่งผลให้บรรลุตามมาตรา 43 ของรัฐธรรมนูญแห่งราชอาณาจักรไทย พุทธศักราช 2540 ที่บัญญัติไว้ว่า “บุคคลย่อมมีสิทธิเสมอกันในการรับการศึกษาขั้นพื้นฐานไม่น้อยกว่าสิบสองปี ที่รัฐจะต้องจัดให้อย่างทั่วถึง และมีคุณภาพ...” ซึ่งแนวความคิดของโรงเรียนคุณภาพนั้นสามารถ วิเคราะห์ได้ ดังนี้

1. เกิดจากความต้องการพัฒนาคุณภาพการศึกษาอย่างเป็นระบบ โดยมุ่งหวังให้เกิด ความเสมอภาคของการให้บริการการศึกษาที่เท่าเทียมกัน ซึ่ง สถาบันนานาชาติเพื่อการวางแผน การศึกษาขององค์การยูเนสโก (Aletta grisay and lars mahlek. 1991 : 4) ได้กำหนดแนวการ พัฒนาคูณภาพการศึกษาประกอบด้วยมิติที่สัมพันธ์กัน 3 มิติ คือ คุณภาพของทรัพยากรที่ใช้ ในการเรียนการสอน และคุณภาพของครูและบุคลากรทางการศึกษา (Input) คุณภาพของ กระบวนการเรียนการสอน (Teaching process) และคุณภาพของผลผลิต (Output) ในทำนอง เดียวกัน ยูเนสโก (UNESCO. 1991 : 3) ได้อธิบายความหมายของคุณภาพการศึกษาว่าอาจ

หมายรวมถึง เนื้อหา วิธีการสอนการจัดกระบวนการทางการศึกษา ความพยายามต่าง ๆ ที่จะปรับการศึกษาให้เหมาะสมกับความต้องการที่กำลังเปลี่ยนแปลงไปสู่นวัตกรรม ในขณะที่ ไมลาเรท (Mialarat. 1985) ได้กล่าวถึงคุณภาพการศึกษาว่าขึ้นอยู่กับความคาดหวังของชุมชน (Context) ที่แสดงให้เห็นได้จาก วัตถุประสงค์ของการศึกษากับคุณลักษณะที่แท้จริงของกระบวนการทางการศึกษาและการเปลี่ยนแปลงต่าง ๆ ที่สังเกตได้จากผู้เรียน ซึ่ง ร็อบบิ้น และแมททิวส์ (Robson and Matthews. 1995 : 5) ได้ระบุถึงเป้าหมายการพัฒนาคุณภาพการศึกษาของโรงเรียนเพื่อตอบสนองความต้องการของบุคคล และชุมชน ทั้งที่เป็นความต้องการในปัจจุบัน และอนาคต วางรากฐานการเรียนรู้ตลอดชีวิตให้ประสบการณ์เชิงลึกสำหรับพัฒนาปัญญา สำหรับหลักการปฏิบัติเพื่อบรรลุเป้าหมายของคุณภาพการศึกษา ได้แก่ การเรียนการสอนที่เน้นผู้เรียนเป็นศูนย์กลางทั้งในแง่กายภาพและการพัฒนาเชิงศีลธรรม การเรียนการสอนที่เชื่อมโยงกับประสบการณ์ส่วนบุคคล และการใช้ทรัพยากรที่มีอยู่ให้เกิดประโยชน์สูงสุด ดังนั้นการวิเคราะห์ความเป็นโรงเรียนคุณภาพจะเกี่ยวข้องกับองค์ประกอบต่าง ๆ ของโรงเรียนทั้งในส่วนที่เป็นบริบท (Context) ปัจจัย (Input) กระบวนการ (Process) และผลผลิต (Output) ซึ่งเป็นแนวคิดการใช้องค์ประกอบเชิงระบบ (System approach)

2. ผลการศึกษาวิจัยที่นำไปสู่การกำหนดองค์ประกอบ และตัวชี้วัดความเป็นโรงเรียนคุณภาพ ในการประยุกต์รูปแบบเชิงระบบ (CIPP Model) เป็นกรอบการพิจารณากำหนดความเป็นโรงเรียนคุณภาพ มีผลการศึกษา วิจัย ทั้งภายในและต่างประเทศที่ชี้ถึงองค์ประกอบหลักและตัวชี้วัดในองค์ประกอบต่าง ๆ ทั้งในส่วนของบริบท (Context) ปัจจัย (Input) กระบวนการ (Process) และผลผลิต (Output หรือ Product) ดังนี้ (สำนักงานเลขาธิการสภาการศึกษา. 2547 : 5)

บริบทการจัดการศึกษาของโรงเรียน (School context) ชุมชนเป็นสถาบันทางสังคมที่มีอิทธิพลและมีความสำคัญยิ่งต่อการจัดการศึกษาของโรงเรียน เป็นผู้ใช้บริการทางการศึกษาที่โรงเรียนต้องจัดให้สนองความต้องการและให้เกิดความพึงพอใจชื่นชม สรรพาคณะผู้บริหาร ผู้สอน ความสัมพันธ์ของชุมชนกับโรงเรียน เป็นปัจจัยหนึ่งที่ส่งผลต่อคุณภาพการเรียนการสอน ซึ่งความสัมพันธ์นี้ ได้แก่ การแก้ปัญหาาร่วมกัน การให้ความรู้และบริการแก่ชุมชน (ความช่วยเหลือ) การได้รับความรู้จากชุมชน และชุมชนมีเจตคติที่ดีต่อโรงเรียน ดังนั้นความสัมพันธ์ระหว่างชุมชนกับโรงเรียนจึงเป็นบริบทสำคัญที่จะทำให้โรงเรียนบรรลุผลสำเร็จตามเป้าหมายของการจัดการศึกษาได้

ปัจจัยโรงเรียน (School input) จากกรอบแนวคิดการปรับปรุงคุณภาพการศึกษา ของสถาบันนานาชาติเพื่อการวางแผนการศึกษาขององค์การยูเนสโก ได้กำหนดปัจจัยหลัก เป็นทรัพยากรบุคคล ได้แก่ ครูและบุคลากรทางการศึกษา บุคลากร/ผู้ทรงคุณวุฒิในชุมชน และทรัพยากรทางวัตถุ

ได้แก่ หลักสูตร/สื่อการเรียนการสอน แหล่งการเรียนรู้ในชุมชน สถานภาพและความพร้อมของสถานศึกษา งบประมาณเพื่อการจัดการศึกษา

กระบวนการศึกษา (School process) สถาบันนานาชาติเพื่อการวางแผนการศึกษาขององค์การยูเนสโก ได้เสนอตัวแปรด้านกระบวนการเน้นที่พฤติกรรมในห้องเรียนของครูและนักเรียน ในเรื่องการบริหารจัดการว่า คุณภาพของการบริหารจัดการประกอบด้วย การวางแผนการจัดการด้านกายภาพ การพัฒนาครูในเรื่องเน้นผู้เรียนเป็นสำคัญ ซึ่งขึ้นกับการจัดการเรียนรู้ ซึ่งสอดคล้องกับรูปแบบของ โรงเรียนในพื้นที่เสนอไว้ เช่น นักเรียนเป็นศูนย์กลางของการจัดกิจกรรม ทั้งปวง การจัดเวลาเรียนทฤษฎี และปฏิบัติ 50% การทำประโยชน์ต่อสังคมและออกกำลังกายหรือใช้เวลาว่างให้เป็นประโยชน์ 50% ฯลฯ

ผลผลิต / ผลลัพธ์ (School output/outcome หรือ School product) ผลผลิตในประเด็นคุณภาพของการพัฒนาการศึกษาที่เสนอโดยสถาบันนานาชาติ เพื่อการวางแผนการศึกษาขององค์การยูเนสโก เป็นผลผลิตในระยะสั้น ได้แก่ ผลสัมฤทธิ์ทางการเรียนทั้งวิชาการและไม่ใช่วิชาการ ทักษะ เจตคติ และเป็นผลผลิตในระยะยาว ได้แก่ บุคลิกภาพ การเรียนต่อ การมีงานทำ / การประกอบอาชีพ ซึ่งเป็นตัวแปรเดียวกับที่ยูเนสโกกำหนดไว้

กองวิจัยทางการศึกษา กรมวิชาการ (2539 : 12) ได้ศึกษาแนวการจัดกิจกรรมเพื่อสร้างเสริมคุณลักษณะดี เก่ง มีความสุข โดยมีนิยามว่า “เป็นคนดี” หมายถึงคุณลักษณะทางจิตใจ และพฤติกรรมของความมีวินัย และค่านิยมประชาธิปไตย ความเป็น “คนเก่ง” หมายถึง เก่งในเรื่องการเรียนรู้ที่จะเรียนรู้ด้วยตนเอง เรียนรู้ที่จะทำงานและอยู่ร่วมกับผู้อื่น ทักษะการจัดการ และการเข้าใจผู้อื่น “สุขกาย” หมายถึง ภาวะที่ปราศจากโรคภัยไข้เจ็บทั้งทางร่างกาย จิตใจ และสามารถอยู่ในสังคมได้อย่างมีความสุข “สุขใจ” หมายถึง สุขภาพจิตดี ดังนั้นเพื่อเป็นแนวทางการดำเนินงานโรงเรียนขนาดเล็กให้มีคุณภาพสามารถบริหารจัดการอย่างเป็นระบบ ตอบสนองความต้องการของประชาชน ชุมชน องค์กรท้องถิ่นที่มีส่วนเกี่ยวข้อง สามารถสนับสนุนและส่งเสริมงานวิชาการแก่บุคคล ครอบครัว ชุมชน แนวคิดเรื่อง โรงเรียนคุณภาพ จึงเป็นสิ่งจำเป็นอย่างยิ่งสำหรับการบริหารจัดการโรงเรียน โดยเฉพาะอย่างยิ่งโรงเรียนขนาดเล็กในเขตพื้นที่การศึกษาที่มีความสัมพันธ์เกี่ยวข้องกับชุมชน ใกล้ชิดชุมชนมากที่สุด ซึ่งสำนักงานเลขาธิการสภาการศึกษา (2547 : 13) ได้เสนอมิติแนวคิด โรงเรียนคุณภาพที่สำคัญประการหนึ่งคือ โรงเรียนเป็นแบบอย่างและให้ความช่วยเหลือแก่ชุมชน และโรงเรียนอื่น

2. ความสัมพันธ์ระหว่างโรงเรียนกับชุมชน

โรงเรียนมีส่วนสำคัญยิ่งในการพัฒนาวิถีชีวิต และคุณภาพของบุคคลในชุมชนที่โรงเรียนตั้งอยู่ สิ่งต่าง ๆ ที่ผู้เรียนได้รับจากโรงเรียนนั้น ก็เพื่อนำไปใช้ในชีวิตประจำวัน ในอันที่จะทำให้คุณภาพชีวิตดีขึ้น มีความเป็นอยู่ดีขึ้น และในเวลาเดียวกัน ก็ทำให้ชุมชนมีการพัฒนาเปลี่ยนแปลงสัมพันธ์สอดคล้องกับวิถีชีวิตที่ควรจะเป็น (สุวัฒน์ มุททเมธา. 2529 : 38) ในเรื่องนี้ อุทัย บุญประเสริฐ (2528 : 67 – 68) ได้อธิบายว่า โรงเรียนกับชุมชนหรือสังคมจะต้องมีความสัมพันธ์กันอย่างใกล้ชิด ถ้าพิจารณาจากทางด้านโรงเรียนก็จะเห็นได้ว่าโรงเรียนเป็นหน่วยหนึ่งของสังคมหรือชุมชนที่มีความสำคัญยิ่งต่อชุมชนนั้น ๆ มีบทบาท และภาระหน้าที่ที่จะต้องตอบสนองต่อปัญหา และความต้องการของสังคมในด้านการจัดการศึกษา ซึ่งเป็นภาระหน้าที่หลักโดยตรง นอกจากนั้น โรงเรียนในฐานะสถาบันในสังคมย่อมจะต้องมีความสัมพันธ์หรือมีปฏิสัมพันธ์กับสังคมและสถาบันอื่น ๆ ในสังคมนั้น ๆ อีกด้วย

ไพฑูรย์ สีนลารัตน์ (2528 : 67) ได้กล่าวว่า โรงเรียนเป็นสถาบันของชุมชน ตั้งขึ้นโดยชุมชน เพื่อประโยชน์ของชุมชนโดยตรง การดำเนินงานของโรงเรียนได้รับเงินจากรัฐบาลซึ่งมาจากภาษีของประชาชนทุกคน โรงเรียนจึงต้องสนองความต้องการของประชาชนทั่วไปไม่ด้านใดก็ด้านหนึ่งเสมอ ซึ่ง หวน พันธุ์พันธ์ (2529 : 103) ได้อธิบายว่า โรงเรียนเป็นของชุมชนโดยชุมชน เพื่อชุมชน เพราะโรงเรียนที่ตั้งอยู่ย่อมเป็นของประชาชนในชุมชน เนื่องจากประชาชนในชุมชนเป็นผู้สร้างขึ้น อาจจะโดยทางตรงหรือทางอ้อมก็ได้ สำหรับทางตรงนั้น ได้แก่ การอุทิศทรัพย์เงินหรือแรงงานในการก่อสร้างโรงเรียน ส่วนทางอ้อมนั้นคือการเสียดายให้แก่รัฐแล้วนำเงินมาสร้างโรงเรียน ยิ่งไปกว่านั้นประชาชนในชุมชนอาจจะช่วยแสดงความคิดเห็น เสนอแนะในการปรับปรุงโรงเรียนด้วย ซึ่งถือว่า “โรงเรียนเป็นของชุมชนโดยชุมชน” ส่วนที่ว่า “เพื่อชุมชน” นั้นก็คือ โรงเรียนเป็นสถาบันที่ให้ความรู้ ความคิด ทักษะในการประกอบอาชีพแก่ประชาชนในชุมชน ให้ความช่วยเหลือในด้านต่าง ๆ แก่ชุมชน รวมทั้งบริการอาคารสถานที่แก่ประชาชนในชุมชนอีกด้วย

โดยหลักการโรงเรียน และชุมชนจะต้องมีความสัมพันธ์กันอย่างใกล้ชิด เพราะโรงเรียนเป็นสถาบันพัฒนาคน เพื่อให้ไปดำรงชีพในชุมชน ดังที่ สุพิชญา วีระกุล (2526 : 42) ได้กล่าวถึงโรงเรียนกับชุมชนไว้ ดังนี้

1. โรงเรียนเป็นแหล่งจัดสรรและคัดเลือกคนให้ชุมชน เนื่องจากโรงเรียนตั้งขึ้นตามความต้องการของชุมชน โรงเรียนจึงมีหน้าที่รับพัฒนาคคนให้มีความรู้ความสามารถพอควร โรงเรียนจึงปล่อยให้คนเหล่านั้นออกไปสู่ชุมชน

2. โรงเรียนเป็นแหล่งพัฒนาคคนให้ชุมชน โรงเรียนเป็นสถาบันทางสังคมที่มีความสำคัญในการเปลี่ยนแปลงคน ซึ่งทางโรงเรียนจะจัดสิ่งแวดล้อมที่มีคุณค่าให้ทุกวัย โรงเรียนจึงสามารถเปลี่ยนแปลง และหล่อหลอมพฤติกรรมของคนให้เป็นไปตามความต้องการของชุมชนได้มาก

3. โรงเรียนเป็นแหล่งรวมวิชาสาขาต่าง ๆ โรงเรียนเตรียมพร้อมที่จะจัดสิ่งแวดล้อมที่มีคุณค่าให้แก่นักเรียนที่จะไปเป็นสมาชิกของชุมชน โรงเรียนมีบุคลากรที่มีความรู้ความสามารถในสาขาวิชาต่าง ๆ พอที่จะอำนวยความสะดวกแก่ชุมชน

4. โรงเรียนเป็นแหล่งถ่ายทอดวัฒนธรรม วัฒนธรรมเป็นส่วนสำคัญส่วนหนึ่งของชุมชน ทั้งชุมชน และโรงเรียนมีหน้าที่ฟื้นฟูและรักษา แต่ละโรงเรียนได้รับมอบหมายจากชุมชนให้เป็นผู้ถ่ายทอดและฟื้นฟูวัฒนธรรมแก่เยาวชนของชุมชน

5. โรงเรียนเป็นศูนย์รวมของชุมชน โรงเรียนนับเป็นสมบัติของส่วนรวมในชุมชน มีอาคารและบริเวณสามารถที่จะจัดเป็นที่ประชุมหรือประกอบพิธีต่าง ๆ ได้ เช่น สัมมนา จัดงานประจำปี จัดพิธีแต่งงาน ประกวดพืชผลฯลฯ

6. โรงเรียนและชุมชนมีจุดหมายเดียวกัน เป็นจุดหมายที่กำหนดอย่างเป็นทางการ และกำหนดอย่างไม่เป็นทางการ ทั้งโดยวัฒนธรรมประเพณีและโดยสามัญสำนึกให้โรงเรียนและชุมชนมีจุดหมายของการปฏิบัติงานที่ตรงกัน คือ พัฒนาคคนให้เป็นคนที่มีสมบูรณ์ และสามารถจัดชุมชนและดำรงชีวิตอยู่ในชุมชนอย่างมีความสุข

แนวคิดเกี่ยวกับการบริหาร โรงเรียนในส่วนที่เกี่ยวข้องกับชุมชนนั้น โรงเรียนเป็นหน่วยงานของทางราชการที่ใกล้ชิดกับชุมชนมากที่สุด และมีส่วนสำคัญในการพัฒนาชนบทเป็นอย่างมาก โรงเรียนเป็นหน่วยหนึ่งของสังคม เมื่อสังคมเปลี่ยนไปโรงเรียนจึงควรมีการเปลี่ยนแปลงตามไปด้วย ขณะเดียวกันโรงเรียนอาจต้องทำหน้าที่เป็นผู้นำสังคมอีกด้วย ในฐานะที่โรงเรียนมีหน้าที่เตรียมสมาชิกของสังคม คือ เด็ก เยาวชน หรือผู้ใหญ่ ซึ่งเป็นสมาชิกที่มีสมบูรณ์แบบของสังคมอยู่แล้วให้เหมาะสมกับสภาพการเปลี่ยนแปลงของสังคมอยู่เสมอ ซึ่งเรื่องนี้ นิพนธ์ กินาวงศ์ (2526 : 80) ได้ให้แนวคิดว่าการบริหารโรงเรียนในแนวคิดระบบเปิดย่อมถือว่าโรงเรียนเป็นส่วนหนึ่งของชุมชน และเป็นสมบัติของชุมชนงานด้านความสัมพันธ์กับชุมชนควรเน้นในเรื่องการประชาสัมพันธ์โรงเรียน และการให้บริการแก่ชุมชน

กล่าวโดยสรุป จะเห็นได้ว่า โรงเรียนกับชุมชนมีความเกี่ยวข้องสัมพันธ์กันอย่างใกล้ชิด เนื่องจากโรงเรียนเป็นสมบัติของชุมชน เป็นศูนย์รวมและเป็นแหล่งถ่ายทอดวัฒนธรรมแก่ชุมชน

เป็นแหล่งวิชาการ และมีวิทยาการที่ให้ความรู้เพื่อพัฒนาคุณภาพชีวิตของคนในชุมชน ตลอดจนการให้บริการด้านอื่น ๆ เพื่อสนองความต้องการของชุมชน เป็นผู้นำชุมชน เป็นองค์กรที่สำคัญในการเปลี่ยนแปลงและพัฒนาชุมชน และเมื่อก้าวถึงการพัฒนาชุมชนของโรงเรียน โดยเฉพาะอย่างยิ่งโรงเรียนขนาดเล็กในเขตพื้นที่การศึกษา ที่ตั้งอยู่ในพื้นที่ของชุมชน เป็นสถาบันการศึกษาที่อยู่ใกล้ชิดกับประชาชน เป็นส่วนหนึ่งของชุมชนที่สามารถให้ความรู้ทางด้านวิชาการแก่บุคคล ครอบครัว องค์กร หรือหน่วยงานต่าง ๆ ในชุมชน ดังที่ สุภรณ์ ศรีพหล (2526 : 21) ได้กล่าวถึงบทบาทหน้าที่ของโรงเรียนที่มีต่อสังคม ดังนี้

1. ถ่ายทอดความรู้ศิลปวิทยาการต่างๆ ให้แก่นุชน
2. อนุรักษ์ศิลปวัฒนธรรม ขนบธรรมเนียมจารีตประเพณี
3. รับใช้ให้บริการแก่สังคมตามที่สังคมต้องการ
4. เปลี่ยนแปลงสังคม

ปรีชา กัมภิรปกรณ์ (2528 : 122) ได้เสนอแนวคิดเกี่ยวกับบทบาทของโรงเรียนที่ควรมีต่อชุมชน ดังนี้

1. นำการเปลี่ยนแปลงเข้าสู่ชุมชน
2. เป็นแหล่งวิชาการของชุมชน
3. เป็นศูนย์พัฒนาชุมชน
4. เป็นแหล่งส่งเสริมประเพณีและวัฒนธรรม
5. เป็นศูนย์ดำเนินงานของทางราชการ
6. เป็นสถานฝึกอาชีพ

ส่วนหน้าที่ที่สำคัญของโรงเรียนต่อการพัฒนาชุมชนนั้น สุภรณ์ ศรีพหล (2526 : 300) ได้ให้แนวคิดไว้ ดังนี้

1. การบริการแก่ชุมชน โดยการเผยแพร่ความรู้ทั้งวิชาชีพ และวิชาการแก่ชุมชนทำการฝึกอบรม ให้ความรู้ในด้านเศรษฐกิจอาชีพ การเมือง การสาธารณสุข วัฒนธรรม เพื่อเป็นการพัฒนาคุณภาพของประชาชนให้สูงขึ้น
2. การจัดโปรแกรมการศึกษาเพื่อประชาชน โรงเรียนควรมีหลักสูตรให้สอดคล้องกับความต้องการของประชาชนในชุมชน โดยประสานขอความร่วมมือจากหน่วยงานที่เกี่ยวข้อง เพื่อให้ประชาชนสามารถนำความรู้ไปใช้ในการประกอบอาชีพ
3. ให้การสนับสนุนช่วยเหลือในการพัฒนาชุมชน จัดทำโครงการให้สอดคล้องกับความต้องการของชุมชน และสอดคล้องกับแผนพัฒนาชนบทระดับต่าง ๆ

4. การสร้างความสัมพันธ์อันดีระหว่างโรงเรียนกับชุมชน โดยโรงเรียนให้โอกาสชุมชน เข้ามาร่วมกำหนดนโยบายร่วมดำเนินกิจกรรม แสดงความคิดเห็นต่าง ๆ และโรงเรียนจะต้อง ส่งเสริมความรู้ความสามารถในการประกอบอาชีพและบริการต่าง ๆ แก่ชุมชน

5. การเป็นแบบอย่างที่ดีในชุมชน บุคลากรในโรงเรียนจะต้องปฏิบัติตนอยู่ในระเบียบ ประเพณีอันดีงาม เป็นที่ยอมรับของประชาชนในชุมชน

นอกจากนี้ ค้วน ขาวหนู (2526 : 41) ยังได้กล่าวถึงเรื่องบทบาทในการพัฒนาชนบท ของโรงเรียนประถมศึกษา ไว้ว่า

1. สอนและอบรมนักเรียน โดยโรงเรียนจะต้องจัดกิจกรรมการเรียนการสอนให้ สอดคล้องกับจุดมุ่งหมายของหลักสูตร และแผนการศึกษาแห่งชาติ

2. สอนประชาชนในด้านความรู้ทั่วไป ปลูกฝังประชาชนให้เกิดความรับผิดชอบแก่ชุมชน ด้านวัฒนธรรม ด้านนันทนาการ และการเผยแพร่ข่าวสาร

การให้โรงเรียนมีบทบาทในการพัฒนาชุมชนนั้น อาจทำได้หลายวิธีแล้วแต่ความเหมาะสม ของท้องถิ่น จำนวนครู บุคลากรทางการศึกษา และทรัพยากรที่มีอยู่ในท้องถิ่น วิธีที่จะให้ โรงเรียนมี บทบาทในการพัฒนาชุมชนนั้น เจษฎา แซ่มประเสริฐ (2526 : 45) กล่าวว่า สามารถปฏิบัติได้ 2 วิธี

1. วิธีเชื่อม (Unified approach) เป็นวิธีที่ต้องการปรับปรุงการศึกษาให้แก่ผู้ใหญ่ เป็นสำคัญโดยทางอ้อม โดยใช้เด็กเป็นตัวเชื่อมหรือเป็นสื่อกลางที่จะนำความรู้ความคิดเห็นและ ทักษะคิดต่าง ๆ ที่ได้รับจากทางโรงเรียนไปถ่ายทอดให้แก่ผู้ใหญ่ของคนที่บ้าน เมื่อผู้ใหญ่เห็นดี เห็นชอบก็จะปฏิบัติตาม และนำความรู้และทักษะคิดต่าง ๆ ที่ตนได้รับจากเด็กไปเผยแพร่ต่อ ๆ กันไป ถือว่าเป็นการพัฒนาชุมชนไปในตัว

2. วิธีคู่ (Dual and double approach) วิธีนี้เป็นการจัดโรงเรียนเพื่อให้เป็นศูนย์กลาง ของชุมชน โดยให้เด็กและผู้ใหญ่มีโอกาสเข้าร่วมในกิจกรรมของโรงเรียนโดยทั่วถึงกัน ทั้งกิจกรรม ภายในหลักสูตรและกิจกรรมพิเศษตามที่โรงเรียนได้จัดขึ้น

อย่างไรก็ตามการพัฒนาจะเกิดได้อย่างเป็นรูปธรรมนั้น ไม่ใช่ว่าจะเกิดขึ้นลอย ๆ จาก ส่วนใดส่วนหนึ่ง จะต้องมีการบางประการที่จะนำไปสู่เป้าหมายของการพัฒนา ซึ่ง สนานิจิตร สุกนทรทรัพย์ (2528 : 147) กล่าวไว้ว่า

1. ต้องเป็นความร่วมมือระหว่างชุมชนกับรัฐบาลโดยรัฐบาลเป็นผู้สนับสนุน ส่วน ประชาชนเป็นผู้ปฏิบัติ
2. ต้องเน้นหลักการให้ประชาชนช่วยเหลือตนเอง
3. ต้องยึดหลักการกระตุ้นหรือให้การศึกษแก่ชุมชน เพื่อให้ชุมชนมีความคิดริเริ่ม
4. ต้องดำเนินการควบคู่กันไปทั้งการพัฒนาทางด้านวัตถุและจิตใจ

5. ต้องอาศัยความร่วมมือ และประสานงานกันระหว่างหน่วยงานของภาครัฐ และเอกชนที่มีพื้นที่ในการปฏิบัติงานอยู่ในแหล่งเดียวกัน และมีกิจกรรมที่สัมพันธ์กัน

6. ต้องทำอย่างเป็นกระบวนการ คือ มีขั้นตอนต่างๆ ต้องสัมพันธ์กัน

7. ต้องนำไปสู่การเปลี่ยนแปลงตามแผนที่ได้วางไว้

8. ต้องสอดคล้องกับความต้องการของชุมชน

จะเห็นได้ว่าจากอดีตที่ผ่านมา ได้มีการเปลี่ยนแปลงบทบาทจากแหล่งที่สอนหนังสือ หรือสอนความรู้จากหนังสือ (Book-centered school) ไปสู่ โรงเรียนก้าวหน้า (Progressive school) ซึ่งเน้นการพัฒนาบุคลิกภาพและความสามารถของเด็ก (Child-centered school) ให้เป็นพลเมืองที่มีประสิทธิภาพของสังคมนอกเหนือไปจากการสอนหนังสือ และความรู้จากหนังสือที่เคยสอนอยู่ในอดีต และโรงเรียนยังได้ก้าวหน้าไปถึงกับการมีบทบาท มีส่วนร่วมในการพัฒนาสังคมโดยตรง ดังจะเห็นได้จาก โรงเรียนชุมชน (Community school) ซึ่งโรงเรียนมีความสัมพันธ์กับชุมชนอย่างใกล้ชิดและเป็นส่วนหนึ่งของชีวิตของชุมชนโดยตรง (อุทัย บุญประเสริฐ, 2528 : 67) และในหลาย ๆ ประเทศมองเห็นความสำคัญในการจัดให้มีโรงเรียนที่เป็นศูนย์กลางในการพัฒนาชุมชนขึ้น เช่น ประเทศสหรัฐอเมริกา แคนาดา ออสเตรเลีย อินเดีย ฟิลิปปินส์ เกาหลี และไต้หวัน โดยมีวัตถุประสงค์ทั่ว ๆ ไป ดังนี้ (พิมพ์พรรณ เทพสุเมธานนท์ และคณะ, ม.ป.ป. : 26)

1. เพื่อเป็นศูนย์กลางของชุมชน ในการที่จะให้ประชาชนในชุมชนแสวงหาความรู้ และใช้บริการต่าง ๆ ของโรงเรียน

2. เพื่อต้องการกระตุ้น และจูงใจให้ประชาชนรู้จักปฏิบัติในด้านสุขภาพอนามัย เกษตร คหกรรม อุตสาหกรรมในครอบครัว สวัสดิภาพสังคม ทั้งนี้เพื่อยกฐานะเศรษฐกิจของประชาชนให้ดีขึ้น

3. เพื่อส่งเสริมให้ประชาชนร่วมมือกันพัฒนาชุมชนของตนเอง

4. เพื่อส่งเสริมให้ประชาชนเข้าใจในระบอบประชาธิปไตย

5. เพื่อให้ประชาชนมีสิทธิเสรีภาพในการวางแผนนโยบาย และร่วมกิจการของโรงเรียนให้มากขึ้น

6. เพื่อทำหน้าที่เป็นผู้นำให้กับชุมชนในการทำงานในชุมชน โดยอาศัยข้อมูลต่าง ๆ ในชุมชนเป็นพื้นฐาน

7. เพื่อกระตุ้นให้เกิดการวางแผนในชุมชน

8. เพื่อร่วมมือปรับปรุงโครงการการศึกษาของหน่วยงานอื่นๆ ในชุมชนและในจังหวัด ให้เกิดผลดีกับประชาชนในท้องถิ่นยิ่งขึ้น

แนวทางการดำเนินการพัฒนาชนบทของกระทรวงศึกษาธิการ ได้กำหนดให้มีการร่วมมือและสนับสนุนหน่วยงานอื่น ๆ ที่ดำเนินการพัฒนาชนบทตามนโยบายของรัฐบาลภายในขอบเขตงานและกำลังความสามารถ ระดมทรัพยากรที่มีอยู่ในทุกหน่วยงานในแต่ละท้องถิ่นเพื่อพัฒนาชนบท จัดให้มีโครงสร้างและรูปแบบกระบวนการพัฒนาชนบทผสมผสานกันตั้งแต่ระดับกระทรวงลงไปถึงพื้นที่เป้าหมาย ใช้สถานศึกษาร่วมกับวัดและศาสนสถานของทุกศาสนาเป็นศูนย์ดำเนินการพัฒนาชนบทแต่ละท้องถิ่น (สำนักงานคณะกรรมการการประถมศึกษาแห่งชาติ. 2533 : 20) ซึ่งสถานศึกษาที่เป็นแหล่งพื้นฐานในการพัฒนาชนบทก็คือ โรงเรียนประถมศึกษา สำหรับการใช้โรงเรียนประถมศึกษาเพื่อพัฒนาชุมชนนั้น เป็นโครงการที่สำนักงานคณะกรรมการการประถมศึกษาแห่งชาติได้ปฏิบัติมาเป็นเวลานานแล้ว ในรูปของโรงเรียนชุมชน เกี่ยวกับเรื่องของโรงเรียนชุมชนนั้น ทวี ทิมขำ (2527 : 10) ได้อธิบายว่า โรงเรียนชุมชน คือ โรงเรียนที่ทำหน้าที่บริการแก่ชุมชนในด้านต่าง ๆ เพื่อสนองความต้องการของชุมชนนั้น ๆ นอกเหนือไปจากการจัดสอนวิชาการต่าง ๆ ตามปกติ กล่าวคือ สามารถอำนวยความสะดวก แนะนำประชาชน เพื่อความอยู่ดีกินดี ให้แนวทางในการเสริมสร้างในด้านต่าง ๆ เช่น เศรษฐกิจ วัฒนธรรมและการเมืองได้สัดส่วนกัน เป็นวิธีการพัฒนาชุมชนด้วยการให้การศึกษาแบบรวม ๆ เพื่อสนองความต้องการของชุมชนนั้น ๆ ประชาชนมีส่วนรับผิดชอบต่อโครงการทางด้านการศึกษาและด้านอื่น ๆ ของชุมชนตามแบบประชาธิปไตย โดยให้โรงเรียนยึดหลักชีวิต คือ การปรับปรุงตัวเองของประชาชนและชุมชนให้ดีขึ้น แต่จากการประเมินผลการดำเนินงานของโรงเรียนชุมชน พบว่า ยังไม่บรรลุตามหลักการและวัตถุประสงค์ นอกจากนี้ยังพบปัญหาในการดำเนินงานอีกมากมาย

ในการวางแผนการศึกษาเพื่อพัฒนาชนบทยากจน กระทรวงศึกษาธิการจึงได้ทบทวนการปฏิบัติงานของโรงเรียนชุมชนอย่างมีระบบ วิเคราะห์ผลดีและจุดอ่อน จึงวางแผนปรับปรุงงานให้ดีขึ้นโดยกำหนดรูปแบบที่จะใช้โรงเรียนประถมศึกษาช่วยพัฒนาชนบท ให้แนวปฏิบัติงานที่ชัดเจนเหมาะสมที่จะเป็น “ตัวเร่ง” ในการเปลี่ยนแปลงชุมชนชนบทได้บนพื้นฐานความเชื่อที่ว่า “โรงเรียนประถมศึกษาเป็นศูนย์กลางการจัดกิจกรรมการเรียนการสอน และส่งเสริมการศึกษาในชุมชน เพื่อพัฒนาคุณภาพชีวิตและสังคม ทั้งนี้เพราะให้ประชาชนอยู่รอดปลอดภัย มั่งคั่งและผาสุกร่วมกัน” โรงเรียนเป็นแหล่งกระตุ้นและนำการสร้างปัญญาแก่ประชาชน โดยครูเป็นแกนนำใช้เด็กเป็น “สื่อ” ให้ผลการพัฒนาโรงเรียนถึงมือประชาชนผ่านทางนักเรียน (วุฒินันท์ ปัญญาภรณ์. 2526 : 8) และในภาระหน้าที่การพัฒนาชนบทของกระทรวงศึกษาธิการ นั้นโดยเฉพาะโรงเรียนประถมศึกษานั้น โครงการการศึกษาเพื่อพัฒนาชนบท (กศ.พช.) ในเขตพื้นที่ชนบท ดำเนินการ

โดยใช้กระบวนการพัฒนาคนในชนบทให้มีคุณภาพชีวิตที่ดีขึ้น กิจกรรมดำเนินการครอบคลุม ทั้งด้านการศึกษา ศาสนา ศิลปะ วัฒนธรรม พละนาฏย นันทนาการ ตลอดจนการบริการข่าวสาร แก่ชุมชนและการพัฒนาผู้นำชุมชนในท้องถิ่น โดยมีหลักการที่ เป็นความคิดหลักในการ ดำเนินการของโรงเรียนประถมศึกษา ในการพัฒนาชนบท ดังนี้ (วุฒินันท์ ปัญญาภรณ์. 2526 : 11)

1. โรงเรียนประถมศึกษาเป็นสถาบันทางการศึกษา ที่พื้นฐานในการพัฒนาชนบท และประเทศโดยรวม อันได้แก่ เขตปฏิบัติการของโรงเรียนประถมศึกษาเพื่อพัฒนาชนบท
2. ครูและบุคลากรทางการศึกษาเป็นบุคลากรหลักในการพัฒนาชนบท โดยการสอน ตามหลักสูตร และโรงเรียนเป็นประโยชน์ต่อสังคมในพื้นที่รับผิดชอบ ครูและบุคลากรควรได้รับการพัฒนาต่อเนื่อง
3. หลักสูตรประถมศึกษาเป็นเครื่องมือในการจัดการเรียนการสอน และจะต้องส่งผลถึง การปรับปรุงคุณภาพชีวิตและสังคมในชุมชน
4. โรงเรียนประถมศึกษาเป็นศูนย์ประสานการใช้ทรัพยากร ในการพัฒนาชนบทร่วมกัน
5. โรงเรียนประถมศึกษา บ้าน ชุมชน ตลอดจนสถาบันและองค์กรอื่น ๆ ในสังคม จะต้องร่วมมือ และรับผิดชอบร่วมกันในการจัดการศึกษาเพื่อพัฒนาชนบท

นอกจากนี้ โครงการการศึกษาเพื่อพัฒนาชนบท ของสำนักงานคณะกรรมการ การประถมศึกษาแห่งชาติ เดิมนี้ ได้กำหนดวัตถุประสงค์ให้โรงเรียนดำเนินโครงการ ดังนี้

1. เพื่อปรับปรุงการเรียนการสอน ให้นักเรียนนำความรู้ไปใช้ในการพัฒนาคุณภาพชีวิต ของตนเองและสังคม
2. เพื่อส่งเสริมให้ครูและผู้มีส่วนเกี่ยวข้อง สามารถดำเนินการสำรวจสภาพปัจจุบัน ปัญหาและความต้องการของชุมชน ให้เป็นแนวทางในการพัฒนาท้องถิ่นของชุมชนที่โรงเรียน รับผิดชอบ
3. เพื่อพัฒนาบุคลากรในท้องถิ่นให้มีความรู้ความเข้าใจ ให้เกิดความตระหนักและ ยอมรับความจำเป็นในการพัฒนาชุมชน โดยการพึ่งตนเอง
4. เพื่อให้โรงเรียนรู้จักคัดเลือกและพัฒนาผู้นำให้ได้ผู้มีความซื่อสัตย์ เสียสละ และมีคุณสมบัติของนักพัฒนา
5. เพื่อให้การศึกษาแก่ประชาชนทั้งใน และนอกระบบโรงเรียนในด้านวิชาชีพที่เหมาะสม กับสภาพท้องถิ่น

6. เพื่อปรับปรุงโรงเรียนประถมศึกษา ให้เป็นแหล่งข่าวสารในการพัฒนาคุณภาพชีวิตของชุมชน

7. เพื่อปรับปรุงโรงเรียนประถมศึกษาให้เป็นศูนย์ประสานงาน ตลอดจนการบริการด้านวิชาการและอาชีพในการพัฒนาชนบท

8. เพื่อปรับปรุงโรงเรียนประถมศึกษาให้เป็นศูนย์ส่งเสริมการกีฬา นันทนาการ ศิลปวัฒนธรรมและประเพณีในท้องถิ่น

แผนพัฒนาเศรษฐกิจและสังคมแห่งชาติ ฉบับที่ 9 ซึ่งเป็นแผนที่ได้อัญเชิญแนวปรัชญาของเศรษฐกิจพอเพียง ตามพระราชดำรัสของพระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัว มาเป็นปรัชญานำทางในการพัฒนาและบริหารประเทศ โดยยึดหลักทางสายกลาง เพื่อให้ประเทศชาติรอดพ้นจากวิกฤต สามารถดำรงอยู่ได้อย่างมั่นคง และนำไปสู่การพัฒนาที่สมดุล มีคุณภาพ และยั่งยืน ภายใต้กระแสโลกาภิวัตน์และสถานการณ์เปลี่ยนแปลงต่าง ๆ ภายใต้สถานการณ์และแนวโน้มในอนาคตที่จะมีผลต่อการพัฒนาประเทศดังกล่าว แผนพัฒนาฯ ฉบับที่ 9 จึงเป็นแผนที่ดำเนินการในช่วงเปลี่ยนผ่านที่สำคัญที่สุดช่วงหนึ่งของประเทศ ที่จำเป็นต้องเร่งรัดการปฏิรูประบบเศรษฐกิจ และสังคมให้เกิดสัมฤทธิ์ผลในทางปฏิบัติให้มากยิ่งขึ้น และมุ่งฟื้นฟูเศรษฐกิจให้หลุดพ้นจากภาวะวิกฤต พร้อมทั้งวางรากฐานการพัฒนาระบบเศรษฐกิจภายในประเทศให้มีความเข้มแข็ง มีเสถียรภาพ และมีภูมิคุ้มกันต่อกระแสการเปลี่ยนแปลงจากภายนอกและสามารถพึ่งตนเองได้มากขึ้น นอกจากนี้ในส่วนที่ 3 ของแผนพัฒนาเศรษฐกิจและสังคมแห่งชาติฉบับที่ 9 การเสริมสร้างฐานรากของสังคมให้เข้มแข็ง จึงต้องให้ความสำคัญกับการพัฒนาคนไทยให้เป็นคนดี มีคุณภาพ มีความพร้อมที่จะรับกระแสการเปลี่ยนแปลงจากเศรษฐกิจยุคใหม่ได้อย่างรู้เท่าทันบนพื้นฐานของความเป็นไทย และการดำเนินวิถีชีวิตในทางสายกลาง โดยยึดหลักความพอประมาณ ความมีเหตุผล มีความอดทน ขยันหมั่นเพียร มีสติปัญญาและความรอบคอบ มีจิตสำนึกยึดมั่นในคุณธรรม ความซื่อสัตย์สุจริต ความสามัคคี และความรักชาติ ขณะเดียวกันต้องพัฒนาสภาพแวดล้อมรอบตัวคนให้เกื้อหนุนการพัฒนา ซึ่งอย่างไรก็ตามมีปัจจัยเงื่อนไขที่ช่วย ขับเคลื่อนการพัฒนาคนและสังคมหลายเรื่องไม่ว่าจะเป็นบทบาทบัญญัติรัฐธรรมนูญ การปฏิรูปการศึกษาและการจัดทำกฎหมายสุขภาพแห่งชาติ การกระจายอำนาจสู่ท้องถิ่น ความเข้มแข็งของประชาสังคม รวมทั้งความก้าวหน้าของเทคโนโลยีสารสนเทศ ล้วนแต่เป็นปัจจัยเกื้อหนุนให้โอกาสการพัฒนาศักยภาพคน และการสร้างระบบการคุ้มครองทางสังคมมีความเป็นไปได้มากยิ่งขึ้น สำหรับเป้าหมายของการพัฒนาคุณภาพคนนั้นมีดังนี้ (สำนักงานคณะกรรมการพัฒนาการเศรษฐกิจและสังคมแห่งชาติ. 2545 : 39)

การพัฒนาคุณภาพคน

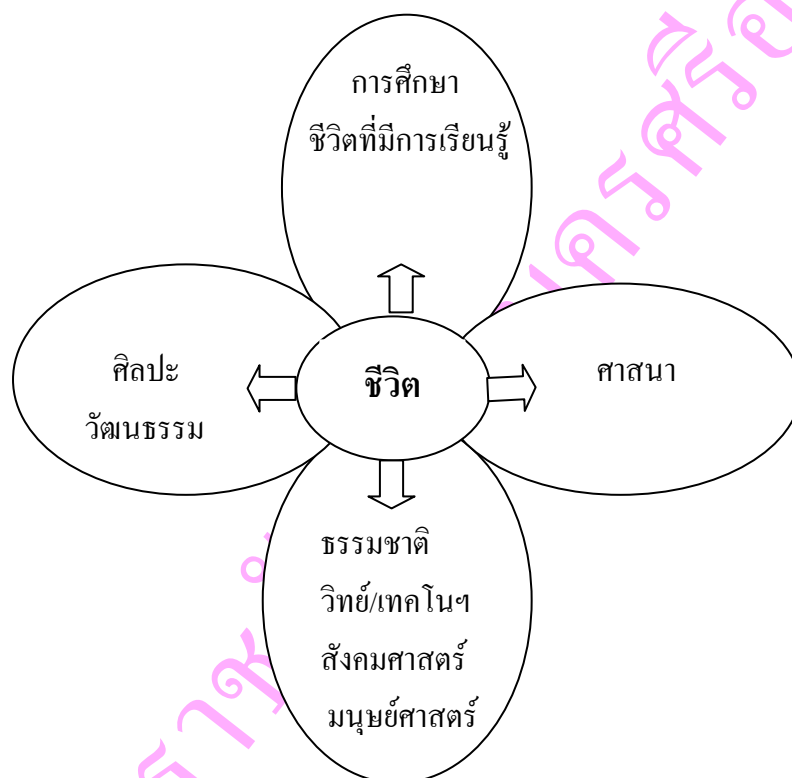
1. ขยายการประกันสุขภาพให้ครอบคลุมอย่างทั่วถึงและเป็นธรรม
2. ลดอัตราการเจ็บป่วยด้วยสาเหตุที่ป้องกันได้ เช่น โรคหัวใจ โรคมะเร็งอุบัติเหตุ เป็นต้น
3. ให้ประชาชนมีการออกกำลังกายหรือเล่นกีฬาเพิ่มขึ้น
4. ให้ประชาชนมีการศึกษาโดยเฉลี่ยไม่ต่ำกว่า 9 ปี ในปี พ.ศ. 2549
5. เพิ่มคุณภาพการเรียนการสอนวิทยาศาสตร์และเทคโนโลยีทุกระดับให้ได้มาตรฐาน
6. ยกระดับการศึกษาของกำลังแรงงานไทย ให้ถึงระดับมัธยมศึกษาตอนต้นขึ้นไป ไม่ต่ำกว่าร้อยละ 50 ของกำลังแรงงานในปี พ.ศ. 2549

7. เพิ่มโอกาสการมีงานทำในประเทศไม่ต่ำกว่า 230,000 คนต่อปี
การสร้างความมั่นคงทางสังคมและความเข้มแข็งของครอบครัว

1. ขยายโอกาสการเข้าถึงบริการทางสังคมของกลุ่มคนยากจน และผู้ด้อยโอกาส ให้ครอบคลุมทุกคน
2. ลดสัดส่วนคดีที่เกี่ยวข้องกับความพลอดกภัยในชีวิตและทรัพย์สิน เช่น คดียาเสพติด คดีอาชญากรรม เป็นต้น

3. เพิ่มแหล่งเผยแพร่ข้อมูลข่าวสารที่ดูแลโดยชุมชนให้ทั่วถึง

สอดคล้องกับแผนการศึกษาแห่งชาติ ที่ได้ นำปรัชญาเศรษฐกิจพอเพียง มาเป็นปรัชญาพื้นฐานในการกำหนดแผน โดยมีการศาสนา ศิลปวัฒนธรรม และธรรมชาติ บูรณาการเชื่อมโยงเป็นกระบวนโดยรวมที่ “คน” เป็นศูนย์กลางของการพัฒนา ซึ่งจะเป็นการพัฒนาที่ยั่งยืน มีคุณภาพ ทั้งด้านเศรษฐกิจ สังคม การเมืองและสิ่งแวดล้อม และมุ่งไปสู่การอยู่ดีมีสุขของคนไทย ทั้งปวง จากปรัชญาเศรษฐกิจพอเพียง เจตนารมณ์ของแผนการศึกษาแห่งชาติ จึงมุ่ง ดังนี้ 1) พัฒนาชีวิต ให้เป็นมนุษย์ที่สมบูรณ์ทั้งร่างกาย จิตใจ สติปัญญา ความรู้และคุณธรรม มีจริยธรรม และวัฒนธรรม ในการดำรงชีวิต สามารถอยู่ร่วมกับผู้อื่นได้อย่างมีความสุข และ 2) พัฒนาสังคมไทย ให้เป็นสังคม ที่มีความเข้มแข็ง และมีคุณภาพใน 3 ด้าน คือ สังคมคุณภาพ สังคมแห่งภูมิปัญญาและการเรียนรู้ และสังคมสมานฉันท์และเอื้ออาทรต่อกัน

ภาพประกอบ 2 แสดงการพัฒนาชีวิตมนุษย์

ที่มา : สำนักงานคณะกรรมการพัฒนาการเศรษฐกิจและสังคมแห่งชาติ. 2545 : 5.

แนวทางจัดการศึกษานั้น สำนักงานคณะกรรมการการศึกษาแห่งชาติ (2545 : 19) ได้ระบุใน พระราชบัญญัติการศึกษาแห่งชาติ พ.ศ. 2542 และที่แก้ไขเพิ่มเติม (ฉบับที่ 2) พ.ศ. 2545 ในหมวด 4 มีดังนี้

มาตรา 22 การจัดการศึกษาต้องยึดหลักว่าผู้เรียนทุกคนมีความสามารถเรียนรู้ และพัฒนาตนเองได้ และถือว่าผู้เรียนมีความสำคัญที่สุด กระบวนการจัดการศึกษาต้องส่งเสริมให้ผู้เรียนสามารถพัฒนาตามธรรมชาติและเต็มศักยภาพ

มาตรา 23 การจัดการศึกษา ทั้งการศึกษาในระบบ การศึกษานอกระบบ และการศึกษาตามอัธยาศัย ต้องเน้นความสำคัญทั้งความรู้ คุณธรรม กระบวนการเรียนรู้และบูรณาการตามความเหมาะสมของแต่ละระดับการศึกษาในเรื่องต่อไปนี้

1. ความรู้เรื่องเกี่ยวกับตนเอง และความสัมพันธ์ของตนเองกับสังคม ได้แก่ ครอบครัว ชุมชน ชาติ และสังคมโลก รวมถึงความรู้เกี่ยวกับประวัติศาสตร์ ความเป็นมาของสังคมไทย และระบบการเมืองการปกครองในระบอบประชาธิปไตยอันมีพระมหากษัตริย์ทรงเป็นประมุข

2. ความรู้และทักษะด้านวิทยาศาสตร์และเทคโนโลยี รวมทั้งความรู้ความเข้าใจและประสบการณ์เรื่องการจัดการ การบำรุงรักษาและการใช้ประโยชน์จากทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อมอย่างสมดุลยั่งยืน

3. ความรู้เกี่ยวกับศาสนา ศิลปะ วัฒนธรรม การกีฬา ภูมิปัญญาไทย และการประยุกต์ใช้ภูมิปัญญา

4. ความรู้ และทักษะด้านคณิตศาสตร์และด้านภาษา เน้นการใช้ภาษาไทยอย่างถูกต้อง

5. ความรู้ และทักษะในการประกอบอาชีพและการดำรงชีวิตอย่างมีความสุข

มาตรา 24 การจัดกระบวนการเรียนรู้ ให้สถานศึกษาและหน่วยงานที่เกี่ยวข้องดำเนินการดังต่อไปนี้

1. จัดเนื้อหาสาระและกิจกรรมให้สอดคล้องกับความสนใจ และความถนัดของผู้เรียน โดยคำนึงถึงความแตกต่างระหว่างบุคคล

2. ฝึกทักษะ กระบวนการคิด การจัดการ การเผชิญสถานการณ์ และการประยุกต์ความรู้มาใช้เพื่อป้องกันและแก้ไขปัญหา

3. จัดกิจกรรมให้ผู้เรียนได้เรียนรู้จากประสบการณ์จริง ฝึกการปฏิบัติให้ทำได้ คิดเป็น ทำเป็น รักการอ่านและเกิดการใฝ่รู้อย่างต่อเนื่อง

4. จัดการเรียนการสอนโดยผสมผสานสาระความรู้ด้านต่าง ๆ อย่างได้สัดส่วนสมดุลกัน รวมทั้งปลูกฝังคุณธรรม ค่านิยมที่ดีงาม และคุณลักษณะอันพึงประสงค์ไว้ในทุกวิชา

5. ส่งเสริมสนับสนุนให้ผู้สอนสามารถจัดบรรยากาศ สภาพแวดล้อมสื่อการเรียน และอำนวยความสะดวกเพื่อให้ผู้เรียนเกิดการเรียนรู้และมีความรอบรู้ รวมทั้งสามารถใช้การวิจัยเป็นส่วนหนึ่งของกระบวนการเรียนรู้ ทั้งนี้ผู้สอนและผู้เรียนอาจเรียนรู้ไปพร้อมกันจากสื่อการเรียนการสอน และแหล่งวิทยาการประเภทต่าง ๆ

6. จัดการเรียนรู้ให้เกิดขึ้นได้ทุกเวลาทุกสถานที่ มีการประสานความร่วมมือกับบิดามารดา ผู้ปกครอง และบุคคลในชุมชนทุกฝ่าย เพื่อร่วมกันพัฒนาผู้เรียนตามศักยภาพ

มาตรา 25 รัฐต้องส่งเสริมการดำเนินงานและการจัดตั้งแหล่งการเรียนรู้ตลอดชีวิตทุกรูปแบบ ได้แก่ ห้องสมุดประชาชน พิพิธภัณฑ์ หอศิลป์ สวนสัตว์ สวนสาธารณะ สวนพฤกษศาสตร์ อุทยานวิทยาศาสตร์และเทคโนโลยี ศูนย์การกีฬาและนันทนาการ แหล่งข้อมูล และแหล่งการเรียนรู้ อื่นอย่างพอเพียงและมีประสิทธิภาพ

มาตรา 29 ให้สถานศึกษาร่วมกับบุคคล ครอบครัวยุวมชน องค์กรชุมชน องค์กรปกครองส่วนท้องถิ่น เอกชน องค์กรเอกชน องค์กรวิชาชีพ สถาบันศาสนา สถานประกอบการ และสถาบันสังคม ส่งเสริมความเข้มแข็งของชุมชนโดยจัดกระบวนการเรียนรู้ภายในชุมชน เพื่อให้ชุมชนมีการจัดศึกษาอบรม มีการแสวงหาความรู้ ข้อมูล ข่าวสาร และรู้จักเลือกสรรภูมิปัญญา และวิทยาการต่าง ๆ เพื่อพัฒนาชุมชนให้สอดคล้องกับสภาพปัญหาและความต้องการ รวมทั้งหาวิธีการสนับสนุนให้มีการแลกเปลี่ยนประสบการณ์การพัฒนา ระหว่างชุมชน

ในหมวด 5 การบริหารและการจัดการศึกษา มาตรา 38 กล่าวว่า ในแต่ละเขตพื้นที่การศึกษา ให้มีคณะกรรมการและสำนักงานการศึกษา ศาสนาและวัฒนธรรมเขตพื้นที่การศึกษา มีอำนาจหน้าที่ในการกำกับดูแลสถานศึกษาขั้นพื้นฐาน และสถานศึกษาระดับอุดมศึกษาระดับต่ำกว่าปริญญา รวมทั้งพิจารณาการจัดตั้ง ยุบรวม หรือเลิกสถานศึกษา ประสานส่งเสริม และสนับสนุนสถานศึกษาเอกชนในเขตพื้นที่การศึกษา ประสานและส่งเสริมองค์กรปกครองส่วนท้องถิ่นให้สามารถจัดการศึกษาสอดคล้องกับนโยบาย และมาตรฐานการศึกษาส่งเสริม และสนับสนุนการจัดการศึกษาของบุคคล ครอบครัวยุวมชน องค์กรเอกชน องค์กรวิชาชีพ สถาบันศาสนา สถานประกอบการ และสถาบันสังคมอื่นที่จัดการศึกษาในรูปแบบที่หลากหลาย รวมทั้งการกำกับดูแลหน่วยงานด้านศาสนา ศิลป และวัฒนธรรมในเขตพื้นที่การศึกษา

จะเห็นได้ว่าบทบาทของสถานศึกษา หรือโรงเรียนจากอดีตถึงปัจจุบันได้เปลี่ยนไป จากบทบาทที่สอนความรู้เพียงอย่างเดียว ไปสู่การพัฒนาบุคลิกภาพความสามารถของผู้เรียน จนก้าวมาถึงขั้นการมีบทบาทในส่งเสริมสนับสนุนการศึกษาแก่ชุมชน บทบาทการพัฒนาชุมชน ซึ่งทำหน้าที่ใช้การศึกษาเป็นกระบวนการเพื่อพัฒนาคนให้มีคุณภาพชีวิตที่ดีขึ้น ดังนั้นโรงเรียนจึงควรพัฒนาการบริหารจัดการคุณภาพการศึกษา การพัฒนาแนวทางการส่งเสริม และสนับสนุนด้านวิชาการแก่บุคคล ครอบครัวยุวมชน หน่วยงานและสถาบันอื่นที่จัดการศึกษา มุ่งสร้างสังคมแห่งการเรียนรู้ จัดกระบวนการเรียนการสอนที่หลากหลายตอบสนองความต้องการของประชาชน

3. บทบาทของโรงเรียนในการส่งเสริมสนับสนุนงานวิชาการแก่ชุมชน

สำนักงานคณะกรรมการพัฒนาการเศรษฐกิจและสังคมแห่งชาติ (2545 : 8) ได้กล่าวถึง ปัญหาวิกฤตเกี่ยวกับการศึกษา ศาสนา ศิลป และวัฒนธรรม ในสภาพสังคมปัจจุบันที่มุ่งสร้าง ความเจริญทางเศรษฐกิจทำให้บุคคล สังคม รวมทั้งโครงสร้างและกลไกการบริหาร และการจัดการ ต่าง ๆ ปรับตัวตาม ไม่ทัน เกิดความไม่สมดุลระหว่างการพัฒนาทางวัตถุกับการพัฒนาทางจิตใจ บริบทสิ่งแวดล้อม ได้แก่ พ่อแม่ ครอบครัว ชุมชน โรงเรียน ฯลฯ ขาดการทำหน้าที่พัฒนาคน อย่างสมบูรณ์ มีความไม่พร้อมในการจัดให้บริการการศึกษาแก่ประชาชนในกลุ่มเด็ก เยาวชน กลุ่มผู้ด้อยโอกาส รวมทั้งกลุ่มผู้พิการ ผู้ยากจน และผู้ที่อยู่ในท้องถิ่นห่างไกล เป็นปัญหาอุปสรรค ในการจัดการศึกษาอย่างเสมอภาคทั่วถึงและมีคุณภาพ สถานศึกษาซึ่งเป็นส่วนหนึ่งของชุมชน นอกเหนือไปจากการให้ความรู้แก่ผู้ที่มีโอกาสเข้ารับการศึกษาในสถานศึกษาตามปกติแล้ว การส่งเสริม สนับสนุนด้านวิชาการให้ชุมชน และจึงเป็นสิ่งสำคัญสำหรับการพัฒนาคนอย่างสมบูรณ์ ซึ่ง พิมพ์พรรณ เทพสุเมธานนท์ (ม.ป.ป. : 27) ได้กล่าวถึงบทบาทหน้าที่ของโรงเรียนประถมศึกษา โดยทั่วไปก็คือ ให้การศึกษาในโรงเรียน ให้การศึกษาแก่ประชาชน และให้บริการแก่ชุมชน

การบริการชุมชนนั้น เป็นภารกิจที่สำคัญอย่างยิ่งของโรงเรียน เพราะโรงเรียนมีหน้าที่ โดยตรงที่จะต้องสร้างและปรับปรุงชุมชนให้ดีขึ้นด้วยประการต่าง ๆ ดังที่ ชนิตา รัศมีพลเมือง (2526 : 169) ได้กล่าวถึงบทบาทของโรงเรียนในการให้การศึกษาแก่ชุมชนว่า คือ การจัดบริการ ทางการศึกษาแก่ประชาชนทุกเพศทุกวัย โดยมุ่งเน้นให้โรงเรียนเป็นศูนย์กลางให้บริการแก่ ประชาชนทั่วไป เพื่อส่งเสริมความรู้ความสามารถทั้งในด้านความรู้ทั่วไป และวิชาชีพเพื่อให้ ประชาชนในท้องถิ่นมีฐานะความเป็นอยู่ดี และดำรงชีวิตในสังคมได้อย่างมีความสุข รวมทั้ง ปรับปรุงฐานะทางเศรษฐกิจ สังคม ทั้งของตนเองและท้องถิ่นได้ โดยการจัดบริการและ ประสานงานกับหน่วยงานต่าง ๆ เพื่อให้ความรู้ด้านการศึกษา เศรษฐกิจ และสังคม เช่น การจัด นิทรรศการ การจัดพิมพ์เอกสารเผยแพร่ข่าวสาร บริการให้คำปรึกษา บริการด้านวัสดุอุปกรณ์ อาคารสถานที่ ตลอดจนการขอความช่วยเหลือจากองค์กร มูลนิธิต่าง ๆ ด้านอุปกรณ์ เครื่องมือที่จะ เป็นประโยชน์แก่ ท้องถิ่น และการจัดบริการชุมชนจะต้องให้สอดคล้องกับความต้องการและ ปัญหาของชุมชนด้วย

ลออ แสนศักดิ์ (2527 : 73) ก็มีความเห็นในด้านการให้บริการแก่ชุมชน คือ

1. เผยแพร่ข่าวสารความรู้ทางวิชาการ บริการแก่ชุมชน
2. จัดโครงการศึกษาหลักสูตรระยะสั้น เพื่อพัฒนาความรู้ ความสามารถ

ทั้งด้านวิชาชีพและวิชาการแก่ชุมชน

3. จัดกิจกรรมนอกหลักสูตรเพื่อส่งเสริมความสามัคคี
4. คณะครูและนักเรียนออกไปบำเพ็ญประโยชน์ด้านสุขภาพ สวัสดิภาพ และ

ความปลอดภัยในชุมชน

นอกจากนี้ ภิญโญ สาร (2516 : 306) ยังได้กล่าวถึงการบริการชุมชนว่า อาจทำได้ ในรูปของการจัดบริการด้านต่าง ๆ ทั้งด้านการส่งเสริมความรู้วิชาการ โดยให้ประชาชนใช้ห้องสมุด โรงเรียน การจัดสอนหรือบรรยายพิเศษแก่ประชาชนตามโอกาสอันควร จัดบริการ ด้าน นันทนาการ สถานที่พักผ่อนหย่อนใจ จัดการแข่งขันกีฬาประชาชน ตลอดจนการให้ประชาชนใช้ อาคารสถานที่หรือวัสดุอุปกรณ์ของโรงเรียน เพื่อใช้ในกิจกรรมส่วนรวมของชุมชน และในการ ให้บริการแก่ ชุมชนนั้น สุพิชญา ธีระกุล (2526 : 49) เสนอว่า รายการที่โรงเรียนจะจัดบริการ ให้แก่ชุมชน ได้แก่ 1) อาคารสถานที่ 2) เครื่องใช้ 3) ความรู้ และ 4) บุคลากร เป็นต้น

สำหรับหลักการบริการชุมชนนั้น ก่อ สวัสดิ์พาณิชย์ (2524 : 1) ได้เสนอหลักการบริการ ชุมชนเพื่อพัฒนาชุมชน ดังต่อไปนี้

1. โรงเรียนจะต้องเป็นส่วนหนึ่งของชุมชน และต้องให้บริการชุมชน โดยจัดลำดับ ความสำคัญว่าจะให้บริการแก่กลุ่มใดก่อน นอกเหนือจากนักเรียน เช่น กลุ่มผู้ใหญ่ที่ประกอบ อาชีพอิสระแล้ว หรือกลุ่มเยาวชนที่อยู่ในวัยเรียนแต่ไม่มีโอกาสเข้าโรงเรียน

2. โรงเรียนจะจัดการศึกษาให้แก่ประชาชนนั้น จะต้องพิจารณาในเรื่องระเบียบให้

รัดกุม

3. การจัดทดลองทางวิชาการของนักเรียน ถ้าได้ผลก็นำไปเผยแพร่แก่ประชาชนในชุมชน ต่อไป

4. โรงเรียนควรจัดกิจกรรมเผยแพร่วัฒนธรรม ควบคู่ไปกับการเผยแพร่วิชาการเกี่ยวกับการ ประกอบอาชีพในการบริการชุมชนนั้น

ในเรื่องเกี่ยวกับการบริการชุมชนเพื่อพัฒนาชุมชนนั้น ได้มีผู้เสนอแนวคิดและหลักการ ไว้อีก เช่น ดารา ทีปะปาล (2521 : 213) กล่าวว่า โรงเรียนในฐานะที่เป็นสถาบันหนึ่งที่ต้อง ช่วยพัฒนาชุมชน จึงจำเป็นที่จะต้องรับใช้ชุมชนเพื่อสนองความต้องการของชุมชน ซึ่งมีปัญหาต่าง ๆ เกิดขึ้นมากมายที่ต้องการความช่วยเหลือ โรงเรียนในฐานะที่จะต้องบริการชุมชน ควรจะได้ศึกษา พิจารณาการบริการช่วยเหลือในด้านต่อไปนี้ 1) ด้านการศึกษา 2) ด้านอาชีพและเศรษฐกิจ 3) ด้านโภชนาการและอนามัย และ 4) ด้านสังคมและวัฒนธรรม

จากที่กล่าวมาจะเห็นได้ว่า การให้บริการของโรงเรียนแก่ชุมชนนั้น โรงเรียนจะต้องมี ความตื่นตัว และยอมรับบทบาทในการมีส่วนร่วมส่งเสริมสนับสนุนให้ความรู้ด้านวิชาการ ร่วมพัฒนาชุมชนโดยตรง ซึ่งโรงเรียนอาจขยายการบริการบางอย่างได้ตามความพร้อมของโรงเรียน หรือร่วมหาแนวทางในการให้การบริการแก่ชุมชน เช่น การเผยแพร่ความรู้ทางวิชาการในรูปแบบ ต่าง ๆ การบริการด้านสุขภาพอนามัย การเผยแพร่ความรู้ทางการเกษตร ด้านเศรษฐกิจ และอาชีพ

การจัดกีฬาและนันทนาการจัดห้องสมุด จัดโรงเรียนให้เป็นศิลปวัฒนธรรมของหมู่บ้าน เผยแพร่ ข้อมูลข่าวสารด้านการเมืองการปกครองให้ความรู้เกี่ยวกับการเลือกตั้ง การเมืองท้องถิ่น การกระจาย อำนาจการปกครอง แก่บุคคล องค์กร หน่วยงาน หรือสถาบันอื่นที่จัดการศึกษาในชุมชน จากการแสดงความคิดเห็นของนักวิชาการหลาย ๆ ท่านดังกล่าว โรงเรียนควรได้ตระหนักถึงความสำคัญของโรงเรียนในฐานะที่เป็นหน่วยหนึ่งของสังคม ซึ่งการส่งเสริมสนับสนุนความรู้งาน วิชาการแก่ชุมชนนั้น แบ่งเป็นประเด็นต่าง ๆ ดังนี้

3.1 ด้านการศึกษา

การส่งเสริมสนับสนุนด้านการศึกษาเป็นสิ่งสำคัญอย่างยิ่งในปัจจุบัน และเป็นที่ยอมรับกัน โดยทั่วไป เพราะเป็นที่ประจักษ์ว่าวงจรแห่งการด้อยพัฒนานั้นอยู่ที่ความไม่รู้ การขาดการศึกษา ทำให้ไม่สามารถรับรู้ หรือรู้เท่าทันการเปลี่ยนแปลงของสังคมโลก ซึ่งการจัดความรู้ หรือ รู้ไม่ทันนั้นสิ่งสำคัญคือทำให้การศึกษา

ทิพาพร วรรณประภา (2525 : 40) ได้กล่าวถึง การบริการชุมชนด้านการศึกษาของ โรงเรียนว่า นอกจากให้การศึกษาแก่นักเรียนซึ่งเป็นหน้าที่โดยตรงของโรงเรียนแล้ว ยังให้การศึกษา แก่ประชาชนทั้งโดยทางตรงและทางอ้อม โดยทางตรง ได้แก่ การจัดการศึกษา ผู้ใหญ่ การให้ ความรู้ด้านต่าง ๆ การเป็นวิทยากรให้แก่ชุมชน โดยทางอ้อม ได้แก่ การสอนวิชาการและการเพาะ นิสัยให้แก่นักเรียน ผู้ปกครองอาจจะได้รับความรู้ นั้น ๆ ด้วย หรืออาจให้ความรู้ ทางด้านอื่น ๆ อีก เช่น การเขียนบทความลงในวารสาร หนังสือพิมพ์ เพื่อเผยแพร่ความคิดทางการศึกษา แนวการศึกษาของโรงเรียน การเข้าร่วมกิจกรรมของชุมชน โดยการอภิปรายบรรยายเรื่องราว ที่เป็นประโยชน์ นอกจากนี้ โรงเรียนยังมีบทบาทในการเป็นผู้นำทางความคิดของชุมชน การให้ คำแนะนำปรึกษาในเรื่องต่าง ๆ การจัดการศึกษาเพื่อแก้ไขปัญหาหรือบริการชุมชน โรงเรียน อาจทำได้ ดังนี้ คือ

1. จัดหลักสูตรการศึกษาทั้งในระบบและนอกระบบโรงเรียนให้สอดคล้องกับความต้องการของท้องถิ่น
2. เป็นผู้นำและกระตุ้นประชาชนในท้องถิ่นให้เข้าใจและมองเห็นความสำคัญของการศึกษา
3. จัดโรงเรียนให้เป็นศูนย์กลางวิชาการของชุมชนและเปิดโอกาสให้ประชาชน มาใช้ แหล่งวิชาการของโรงเรียน

การจัดการศึกษาผู้ใหญ่ นั้น โรงเรียนสามารถจัดได้ทั้งในรูปแบบของการศึกษาผู้ใหญ่ ทั้งที่เป็นทางการและไม่เป็นทางการ โดยขึ้นอยู่กับความพร้อมของโรงเรียน ความร่วมมือของ ผู้บริหารและความต้องการของประชาชน อาจจัดโดยตรงหรือประสานงานกับศูนย์บริการ

การศึกษานอกโรงเรียนอำเภอ ศูนย์การศึกษานอกโรงเรียนจังหวัด พัฒนาการอำเภอ หรือหน่วยงานอื่น ๆ ที่เกี่ยวข้องกับทั้งภาครัฐ และเอกชนรวมถึงการเผยแพร่ข่าวสารความรู้ต่าง ๆ ที่โรงเรียนสามารถดำเนินการได้

3.2 ด้านเศรษฐกิจและอาชีพ

ในด้านเศรษฐกิจและอาชีพนั้น สุภรณ์ ศรีพหล (2526 : 319) ได้กล่าวว่า โรงเรียนควรมีบทบาทในการยกระดับการครองชีพของประชาชนในชุมชนให้สูงขึ้น และลดรายจ่ายของประชาชนลง ซึ่งอาจทำได้โดยการเพิ่มผลผลิตของครอบครัวในชุมชนให้สูงขึ้น เช่น การรู้จักเลือกพันธุ์พืชหรือสัตว์ที่เหมาะสมกับสภาพท้องถิ่น ให้ประชาชนใช้เวลาว่างให้เกิดประโยชน์ โดยการแนะนำการประกอบอาชีพที่ถูกต้อง ทดลองสาธิตวิธีการที่ถูกต้องเพื่อให้เกิดความรู้ทักษะ ในเรื่องนี้ ก้วน ขาวหนู (2526 : 43) ได้เสนอความเห็นว่าการบริการชุมชนด้านเศรษฐกิจและอาชีพนั้น โรงเรียนจะต้องจัดกิจกรรมโดยร่วมมือกับหน่วยงานอื่น ๆ จัดบริการให้กับชุมชนคือ 1) จัดสหกรณ์ร้านค้า 2) จัดตลาดนัดจำหน่ายผลผลิต 3) ติดต่อที่จำหน่ายผลผลิตให้ประชาชน 3) ผลิตจัดทำหรือแนะนำแหล่งผลิต และ 4) จัดหน่วยสาธิตเกี่ยวกับอาชีพ

ในด้านอาชีพ กิติมา ปรีดาคลก (2532 : 250) ได้กล่าวถึงการบริการชุมชนด้านอาชีพว่าโรงเรียนควรจัดให้มีการสอน หรือฝึกอบรมเกี่ยวกับการประกอบอาชีพ เพื่อให้ประชาชนในชุมชนรู้จักช่วยตนเอง พึ่งตนเองได้ โรงเรียนอาจจัดได้ตามกำลังที่มีอยู่โดยคำนึงถึงความสนใจและความต้องการของชุมชนและอื่น ๆ ที่เหมาะสมกับท้องถิ่นนั้น ๆ โดยเป็นสถานที่ฝึกอาชีพที่มีลักษณะคล้ายคลึงกับแหล่งวิทยากร แต่เน้นหนักเฉพาะงานอาชีพ โดยมีระยะเวลาการฝึกไม่มากนัก ซึ่งสอดคล้องกับแนวคิดของ สุจริต เพียรชอบ (2522 : 54) ที่กล่าวว่าโรงเรียนควรจัดการศึกษาด้านอาชีพ โดยจัดเป็นวิชาย่อย ๆ ซึ่งจัดในระยะเวลาสั้น เช่น การประดิษฐ์ดอกไม้ ตัดเสื้อ ถ่ายภาพ หรือโรงเรียนอาจจะไม่เป็นผู้กระทำเอง แต่เป็นตัวประสานงานขอความช่วยเหลือจากหน่วยงานและบุคคลอื่น ๆ ที่มีความรับผิดชอบโดยตรง ซึ่งอาจจะเกิดประโยชน์ต่อประชาชนมากกว่า นอกจากนี้ วุฒินันท์ ปัญญาภรณ์ (2526 : 8) ยังได้แสดงความคิดเห็นว่าโรงเรียนประถมศึกษาควรจะเป็นผู้นำในการสร้างเศรษฐกิจและอาชีพ รวมทั้งให้บริการในด้านเศรษฐกิจและอาชีพ โดยให้เหตุผลว่าเป็นผู้นำในการสร้างเศรษฐกิจ เพราะการศึกษาสร้างคนให้มีการศึกษาคี มีความทันสมัย ตระหนักในปัญหาที่จะเกิดขึ้นแก่ตน คนที่มีความคิด มีความรู้จะเป็นผู้บริโภคและผู้ผลิตที่ฉลาดขึ้น อยู่อย่างมีเป้าหมายของชีวิต คิดอย่างเป็นไปได้และโรงเรียนประถมเป็นสถาบันในชุมชนเป็นแหล่งความรู้ และวิชาการที่เป็นประโยชน์และเป็นที่ยอมรับของชุมชน

ดังที่ได้กล่าวมาเรื่องการส่งเสริมสนับสนุนงานวิชาการด้านเศรษฐกิจ และอาชีพแก่ประชาชน ชุมชนนั้น จะเห็นได้ว่าสอดคล้องกับนโยบายของรัฐบาลในปัจจุบันในการแก้ไขปัญหาความยากจนของประชากรในประเทศ มีมาตรการ กำหนดยุทธศาสตร์ต่าง ๆ ในการแก้ปัญหาคือ การเป็นหนี้ส่วนบุคคล หนี้ภาคครัวเรือน หนี้ของเกษตรกร หนี้ของประชาชนทุกระดับชั้น ทุกหน่วยงานทั้งภาครัฐและเอกชนต่างให้ความสำคัญกับนโยบายแก้ปัญหาคือ ความยากจนของรัฐบาล มีการยกระดับคุณภาพแรงงานให้มีมาตรฐานที่สูงขึ้น อันจะนำมาซึ่งรายได้ที่เพิ่มขึ้น มีการรณรงค์ให้ชาวบ้านเรียนรู้การทำบัญชีชาวบ้าน เพื่อลดค่าใช้จ่าย และเพิ่มรายได้ จะเห็นได้ว่าโรงเรียนสามารถเข้ามามีส่วนร่วมได้ในทุกขั้นตอน ตั้งแต่การสำรวจปัญหาความต้องการความยากจนของประชาชน การให้ความรู้เรื่องบัญชีชาวบ้าน การเป็นผู้บริโภค หรือผู้ผลิต ที่ดี ประสานกับหน่วยงานต่าง ๆ ในการให้ความรู้ด้านอาชีพเสริมรายได้ ให้คำแนะนำปรึกษาปัญหาเศรษฐกิจ ซึ่งพอสรุปได้ว่าการบริการชุมชนด้านเศรษฐกิจ และอาชีพนั้น โรงเรียนในฐานะที่เป็นแหล่งวิชาการในชุมชน ควรเป็นผู้นำในการสร้างเศรษฐกิจ ให้กับชุมชนและควรให้สอดคล้องกับสภาพปัญหาและความต้องการของชุมชน เพื่อประโยชน์ที่จะเกิดขึ้นแก่ประชาชนชุมชน อย่างแท้จริง

3.3 ด้านการเมืองการปกครอง

การเมืองเป็นเรื่องการจัดการเกี่ยวกับอำนาจการปกครอง ซึ่งประกอบด้วยมาได้มาซึ่งอำนาจการแบ่งปันส่วนอำนาจ การใช้อำนาจและการรักษาอำนาจ (กมล สมวิเชียร. 2517 : 24) การดำเนินการปกครองนั้นจำเป็นต้องมีสถาบันการเมืองเข้ามาเกี่ยวข้องมาทำหน้าที่ ซึ่งโดยทั่วไปถือว่ารัฐธรรมนูญเป็นสถาบันสูงสุดในการปกครองประเทศเป็นกฎหมายแม่บท ของการปกครอง โดยมีองค์กรทางการเมือง 3 องค์กร คือ ฝ่ายนิติบัญญัติ ฝ่ายบริหารและฝ่ายตุลาการ และในปัจจุบันประเทศมีการกระจายอำนาจการปกครองสู่ท้องถิ่น มีการจัดตั้งองค์กรปกครองส่วนท้องถิ่น ทั้งในระดับจังหวัดได้แก่ องค์กรบริหารส่วนจังหวัด จนมาถึงตำบลได้แก่องค์กรบริหารส่วนตำบล จึงเป็นความจำเป็นอย่างยิ่งที่ประชาชน หน่วยงาน องค์กร สถาบันต่าง ๆ ต้องมีความรู้เพื่อให้สอดคล้องกับการเปลี่ยนแปลงที่เกิดขึ้น เพราะเป็นเรื่องที่เกี่ยวข้องกับการดำเนินชีวิตประจำวันของบุคคล การให้ความรู้ด้านการเมืองการปกครองที่ถูกต้องแก่ชุมชน โรงเรียนควรมีการประสานงานกับหน่วยงานอื่น ๆ โดยให้ความรู้แก่ประชาชนที่เป็นระบบมีเหตุผล และให้ประชาชน องค์กร หน่วยงาน และสถาบันทางการศึกษาอื่น ๆ มีส่วนร่วมทางการเมืองในระบอบประชาธิปไตย จะทำให้การพัฒนาประเทศเป็นไปอย่างมีประสิทธิภาพ ในเรื่องนี้ สุวัฒน์ มุททเมธา (2529 : 100) ได้ให้ข้อคิดว่า โรงเรียนควรมีบทบาทในการพัฒนากลุ่มคนให้รู้จักดำรงชีวิตร่วมกันตามวิถีทางประชาธิปไตย ทำงานร่วมกันเป็นกลุ่ม จัดเป็นกลุ่มต่าง ๆ ขึ้น

เพื่อการปกครองและการแก้ปัญหาต่าง ๆ ของชุมชน ตลอดจนการดำรงชีวิตทั่ว ๆ ไปที่ต้องพิจารณา ร่วมกัน ซึ่ง ค้วน ขาวหนู (2526 : 43) ได้ให้แนวคิดเกี่ยวกับการสอนให้ประชาชนเป็นพลเมืองดีว่า ควรให้ความรู้เกี่ยวกับกฎหมายที่ประชาชนควรทราบ ให้ข่าวสารของทางราชการส่งเสริมเผยแพร่ พลเมืองดีตัวอย่าง

มงคล ศรีไพรวรรณ และคณะ (2515 : 343) ได้กล่าวว่า โรงเรียนประถมศึกษา ควร มีบทบาทเกี่ยวกับการปกครอง 4 ทาง คือ

1. ควรให้โรงเรียนเป็นแหล่งส่งเสริมประชาธิปไตย โดยให้ชุมชนได้มีส่วนร่วม ให้มากที่สุดในการดำเนินกิจการของโรงเรียน และในการลงมติต่าง ๆ จะต้องถือความเห็นส่วนมาก เป็นหลัก

2. การปลูกฝังให้เด็กเป็นพลเมืองดี โดยกระทำทั้งภายในและนอกโรงเรียน ผู้ปกครอง จะต้องให้ความร่วมมือกับโรงเรียนอย่างจริงจังด้วย

3. เป็นศูนย์กลางประสานงานกับเจ้าหน้าที่และหน่วยงานที่เกี่ยวข้องกับการปกครอง

4. คัดเลือกและพัฒนาผู้นำที่มีความซื่อสัตย์ เสียสละ และมีคุณสมบัติของนักพัฒนา

นอกจากนี้ ทิพาพร วรรณประภา (2525 : 41) ได้เสนอวิธีการที่โรงเรียนจะสามารถ แก้ไขปัญหา และบริการชุมชนด้านการเมืองการปกครองไว้ ดังนี้

1. เป็นผู้นำท้องถิ่นในด้านการแนะนำ ให้เข้าใจระบอบการปกครองประชาธิปไตย

2. สอดแทรกและเสริมสร้างนักเรียน ให้รู้จักการปกครองในระบอบประชาธิปไตย

3. สอนกลไกในการทำงาน และระเบียบบริหารราชการให้นักเรียนได้เรียนรู้

4. จัดกิจกรรมเสริมแก่เยาวชนในท้องถิ่น และประชาชนในเรื่องการปกครอง

ระบอบประชาธิปไตย

5. เป็นที่ปรึกษาสภาตำบล

6. ช่วยประสานงานระหว่างประชาชนกับหน่วยงานราชการ

จึงพอสรุปได้ว่า โรงเรียนควรให้บริการการส่งเสริมสนับสนุนงานวิชาการ ด้านการเมือง การปกครองแก่ชุมชน โดยการให้ความรู้และปลูกฝังประชาธิปไตยให้เป็นพลเมืองดี โดยการ เผยแพร่ข่าวสารเกี่ยวกับการเมืองการปกครอง กฎหมาย เป็นศูนย์กลางประสานงานกับหน่วยงาน การปกครอง ส่งเสริม คัดเลือก และพัฒนาผู้นำในชุมชน จัดกิจกรรมการทำงานร่วมกันเป็นกลุ่ม เพื่อแก้ปัญหาต่าง ๆ ของชุมชน ตามวิถีประชาธิปไตย

3.4 ด้านสุขภาพอนามัย

การให้บริการด้านสาธารณสุข ด้านสุขภาพอนามัย เป็นสิ่งจำเป็นต่อวิถีชีวิต ความเป็นอยู่อย่างยิ่ง โรงเรียนมีบุคลากร มีครูที่มีความรู้ในด้านการปฐมพยาบาล การดูแลรักษา

สุขภาพ และการสาธารณสุขขั้นพื้นฐาน นอกจากการจัดกิจกรรมการเรียนการสอนให้กับนักเรียน ยังสามารถที่จะให้ความรู้ และให้บริการแก่ประชาชนได้ ทั้งให้ความรู้โดยตรง ให้ข่าวสารข้อมูล ให้คำแนะนำการดูแลสุขภาพ รวมทั้งการประสานงานกับหน่วยงานที่เกี่ยวข้องทั้งภาครัฐ และเอกชน

หวน พันธุ์พันธ์ (2529 : 84) ได้กล่าวถึงการบริการด้านสาธารณสุขว่า โรงเรียนควร ให้ความช่วยเหลือด้านสาธารณสุขแก่ประชาชน โดยการให้ความรู้เกี่ยวกับการรักษาสุขภาพ อนามัย การป้องกันโรค และการบำบัดรักษาอย่างง่าย ๆ อันตราย จากการใช้ยาฆ่าแมลง การใช้ ผงชูรส การใช้สีย้อมผ้าผสมอาหาร การรับประทานยาชุดและยาแก้ปวดต่าง ๆ ความรู้เกี่ยวกับ ยาสามัญประจำบ้าน และการถนอมอาหาร เป็นต้น และโรงเรียนควรให้บริการด้านอนามัย แก่ประชาชนในชุมชนร่วมกับอนามัย นอกจากนี้ทางโรงเรียนอาจบริการเมื่อมีผู้เจ็บป่วยในชุมชน มาขอรับบริการเล็ก ๆ น้อย ๆ ถ้าผู้ป่วยเจ็บหนักก็ส่งสถานพยาบาล หรือประสานงานกับ หน่วยงานราชการอื่น เพื่อสำรวจสุขภาพอนามัยของประชาชนในชุมชน

ในความคิดเห็นของ เรื่อง เจริญชัย (2524 : 9) ได้กล่าวถึงการให้บริการด้านการสาธารณสุข โรงเรียนสามารถปฏิบัติ ได้ดังนี้

1. ให้ความรู้พื้นฐานด้านสาธารณสุขที่จำเป็นต่อการดำรงชีวิต
2. ปลุกฝังค่านิยม และสุนิษย์แก่นักเรียนในทางปฏิบัติที่จะนำไปเผยแพร่แก่ ผู้ปกครองได้
3. บริการเอกสารเผยแพร่ความรู้ และอุปกรณ์ในการวางแผนครอบครัว
4. บริการด้านการป้องกันโรคติดต่อ เช่น ฉีดวัคซีน
5. บริการน้ำสะอาด
6. บริการด้านสุขภาพภิบาล เช่น จัดกิจกรรมนักเรียนอาสาสมัครในการปรับปรุง และ พัฒนาสุขภาพภิบาลของชุมชน
7. บริการยาสามัญประจำบ้าน และการปฐมพยาบาล

กล่าวโดยสรุป การให้บริการส่งเสริมสนับสนุนด้านสุขภาพอนามัยแก่ประชาชน ในชุมชน โรงเรียนสามารถจัดบริการให้ความรู้พื้นฐาน ปลุกฝังค่านิยมและสุนิษย์ ด้าน การสาธารณสุขแก่ประชาชนในชุมชน ให้คำแนะนำเกี่ยวกับสุขภาพทั่วไป การสุขภาพภิบาล โภชนาการ การใช้ยาสามัญ รวมทั้งบริการเกี่ยวกับการป้องกันโรค เป็นศูนย์ประสานงานกับ เจ้าหน้าที่สาธารณสุข หรือโรงพยาบาล ตลอดจนสงเคราะห์ผู้ป่วยในชุมชน

3.5 ด้านศิลปวัฒนธรรมประเพณี

โรงเรียนมีความสัมพันธ์เป็นอย่างมากกับวัฒนธรรม ทั้งนี้เพราะโรงเรียนเป็นสถานที่ที่สามารถถ่ายทอดเนื้อหาเกี่ยวกับการดำเนินชีวิตในทางดีที่เกี่ยวกับทัศนคติ กฎเกณฑ์ของสังคม ค่านิยม ความคิด ความเชื่อ รวมทั้งถ่ายทอดพฤติกรรมทุกรูปแบบของมนุษย์ ซึ่งปรีชา คัมภีรปกรณ์ (2528 : 117) ได้กล่าวถึง โรงเรียนเป็นศูนย์กลางวัฒนธรรมในการดำเนินงานเกี่ยวกับวัฒนธรรม ประเพณีต่าง ๆ บทบาทที่สำคัญโดยทั่วไปโรงเรียนมักจะจัดงานประเพณี ต่าง ๆ ของชุมชน การประกวด การละเล่น และเพลงพื้นบ้าน รวมทั้งการกีฬา และกิจกรรมนันทนาการของชุมชน ซึ่งสอดคล้องกับ จำรัส นองมาก และคณะ (2527 : 771) ได้กล่าวถึง การจัดกิจกรรมเพื่อส่งเสริมวัฒนธรรมประเพณีว่า โรงเรียนสามารถจัดขึ้นได้ในโอกาสวันสำคัญต่าง ๆ เช่น การจัดงานวันปีใหม่ จัดงานวันสงกรานต์ จัดงานหล่อเทียนพรรษา จัดงานลอยกระทง เป็นต้น ดังนั้นจึงควรที่จะพัฒนาโรงเรียนให้เป็นศูนย์กลางวัฒนธรรมในชุมชน โดยพัฒนาใน 4 ด้าน พร้อมกัน คือ (ศูนย์วัฒนธรรมวิทยาลัยครูกำแพงเพชร. 2526 : 3)

1. พัฒนาโรงเรียนให้เป็นศูนย์วิชาการของท้องถิ่น
 2. พัฒนาโรงเรียนให้เป็นแหล่งสร้างเสริมจริยธรรม และคุณธรรมของท้องถิ่น โดยเป็นหลักทางความคิดในเรื่องผิดชอบชั่วดี และเป็นตัวอย่างในการประพฤติชอบประพฤติดีในสังคม
 3. พัฒนาโรงเรียนให้เป็นศูนย์ส่งเสริมกีฬา และนันทนาการของท้องถิ่น โดยพัฒนาโรงเรียนให้เป็นแหล่งผลักดันให้ประชาชนสนใจร่วมเล่นกีฬา และนันทนาการต่าง ๆ ร่วมกัน
 4. พัฒนาโรงเรียนเป็นศูนย์ส่งเสริมวัฒนธรรม และประเพณีของท้องถิ่น
- ทิพาพร วรรณประภา (2525 : 41) ได้เสนอแนวทางในการบริการชุมชนในเรื่องวัฒนธรรม และประเพณีของโรงเรียนไว้ ดังนี้
1. ทำตัวเป็นแบบอย่างที่ดี และร่วมมือในการส่งเสริมแนะนำกิจกรรมทางประเพณีวัฒนธรรม ทั้งในและนอกโรงเรียน
 2. สร้างค่านิยมที่ถูกต้องแก่เยาวชน และประชาชนในท้องถิ่น
 3. เป็นตัวกลางประสานงานในความคิดริเริ่ม พัฒนาสังคมในท้องถิ่น
 4. การสอนจริยศึกษาต้องเน้นในทางการปฏิบัติ และการกระทำที่เป็นนิสัยแก่เด็ก
- กิจกรรมที่ควรจัดทำในการส่งเสริมศิลปวัฒนธรรม และประเพณีของท้องถิ่นนั้น ศูนย์วัฒนธรรม วิทยาลัยครูกำแพงเพชร (2526 : 3) ได้เสนอแนะไว้ ดังนี้
1. จัดตั้งแหล่งรวบรวมศิลปวัตถุของท้องถิ่น เช่น รวบรวมคัมภีร์ ไบลาณ วัตถุโบราณ เครื่องมือ เครื่องใช้ในการดำรงชีวิต ในชีวิตประจำวันในอดีต รวบรวมเอกสารหลักฐานต่าง ๆ
 2. จัดกิจกรรมส่งเสริมจริยธรรมอันดีงามของหมู่บ้าน เช่น จัดสัปดาห์หัดกแตงบ้านพักอาศัยและการรักษาความสะอาด สัปดาห์แห่งการเสียสละ

3. จัดกิจกรรมในวันสำคัญทางศาสนาตามประเพณีนิยม เช่น วันเข้าพรรษา วันออกพรรษา งานตักบาตรเทโว วันลอยกระทง วันมาฆบูชา วันวิสาขบูชา ฯลฯ

4. จัดพิธีขึ้นเพื่อส่งเสริมและพัฒนาจริยธรรมต่าง ๆ เป็นกรณีพิเศษ เช่น พิธีแสดงตนเป็นพุทธมามกะ พิธีวันกตัญญูและพิธีวันแม่

นอกจากนี้ เรื่อง เจริญชัย (2524 : 9) ได้เสนอแนวทางในการพัฒนาชุมชนด้านสังคมและวัฒนธรรม โดยโรงเรียนอาจจะจัดบริการแก่ประชาชนได้ ดังนี้

1. ทำประวัติท้องถิ่น บุคคลสำคัญ ปุชนิยสถาน ประเพณี นิทาน และเพลงพื้นบ้าน
2. จัดพิพิธภัณฑ์ นิทรรศการ ศิลปวัฒนธรรมท้องถิ่น
3. จัดบริการอุปกรณ์ในพิธีต่าง ๆ
4. จัดกิจกรรมในเทศกาลต่าง ๆ ของท้องถิ่น

กล่าวโดยสรุป การบริการส่งเสริมสนับสนุนชุมชนด้านศิลปวัฒนธรรมประเพณีนั้น เป็นหน้าที่หนึ่งของโรงเรียนที่สำคัญ เพราะโรงเรียนมีบทบาทหน้าที่ในการส่งเสริมถ่ายทอดวัฒนธรรมแก่ชุมชน โรงเรียนจึงควรดำเนินการโดยการอำนวยความสะดวกหรือเป็นตัวกลางรวบรวม จัดประกวด หรือจัดงานเกี่ยวกับประเพณี หรือ วัฒนธรรมของชุมชนขึ้น

4. แนวคิดเกี่ยวกับการมีส่วนร่วมในการจัดการศึกษา

แนวคิดเกี่ยวกับการมีส่วนร่วมในการจัดการศึกษานั้น โดยทั่วไปเป็นแนวคิดเกี่ยวกับการนำครอบครัวหรือผู้ปกครองเข้ามามีส่วนร่วมในการจัดการศึกษาแก่เด็กในสถานศึกษา จากการศึกษาเอกสารพบว่า ในสหรัฐอเมริกาได้มีการเปลี่ยนแปลงแนวความคิดหรือความเชื่อเกิดขึ้นในช่วงทศวรรษที่ผ่านมา ความเชื่อต่าง ๆ ที่เกิดขึ้นใหม่ ได้แก่ ความเชื่อที่ว่า 1) ทุกครอบครัวมีศักยภาพ 2) ผู้ปกครองมีความสามารถที่จะเรียนรู้เทคนิคใหม่ ๆ ได้ 3) ผู้ปกครองมีมุมมองที่สำคัญเกี่ยวกับบุตรหลานของตนเอง 4) ผู้ปกครองส่วนมากรักและห่วงใยในบุตรหลานของตนเอง 5) ความแตกต่างทางวัฒนธรรมเป็นสิ่งที่อยู่จริงและมีคุณค่า และ 6) ครอบครัวจำนวนมากมีแบบแผนของตนเอง

4.1 ความหมายของการมีส่วนร่วม

โคเฮน และอัฟฮอฟ (Cohen and Uphoff. 1997 : 129) ให้ความหมายว่า การมีส่วนร่วมต้องเป็นในผู้รับเพื่อการพัฒนาต่อไปอีกไม่ใช่เป็นผู้รับตลอดไป เป็นการมีส่วนร่วมที่เกื้อหนุนให้เกิดการพัฒนาที่แท้จริง และถาวร

จาร์ส นวลนัม (2540 : 248) ได้กล่าวว่า การมีส่วนร่วมของประชาชน หมายถึง ความร่วมมือของบุคคล กลุ่มบุคคลที่มีความคิดเห็นตรงกันและเข้ามามีส่วนร่วมในการดำเนินงานกิจกรรมของโครงการหนึ่ง เพื่อให้บรรลุตามวัตถุประสงค์ของโครงการที่ได้กำหนดไว้

ปาริชาติ วลัยเสถียร (2542 : 138) ให้ความหมายของการมีส่วนร่วมในลักษณะที่เป็นกระบวนการของการพัฒนา โดยให้ประชาชนมีส่วนร่วมในกระบวนการพัฒนาตั้งแต่เริ่มต้นจนถึงสิ้นสุดโครงการ ได้แก่ การร่วมกันค้นหาปัญหา การวางแผน การตัดสินใจ การระดมทรัพยากร และเทคโนโลยีท้องถิ่น การบริหารจัดการ การติดตามประเมินผลรวมทั้งการรับผลประโยชน์ที่เกิดขึ้น โดยโครงการดังกล่าวจะต้องมีความสอดคล้องกับวิถีชีวิต และวัฒนธรรมของชุมชน

เจเลียว นูริภักดี และคณะ (2545 : 113) ได้ให้ความหมายของการมีส่วนร่วมในแง่ของการพัฒนาว่า เป็นการเข้าร่วมอย่างแข็งขันของกลุ่มบุคคลที่มีส่วนได้ส่วนเสียในทุกขั้นตอนของโครงการพัฒนาชนบท การมีส่วนร่วมต้องเป็นไปในรูปที่ผู้รับการพัฒนา เข้ามามีส่วนกระทำให้เกิดการพัฒนา มิใช่เป็นผู้รับการพัฒนาตลอดไป ทั้งนี้เป็นการเกื้อหนุนให้เกิดการพัฒนาที่แท้จริงและถาวร

จากความหมายของการมีส่วนร่วมดังกล่าว จึงสรุปได้ว่า การมีส่วนร่วม หมายถึง ความร่วมมือของบุคคล กลุ่มบุคคลที่มีความคิดเห็นตรงกันและเข้ามามีส่วนร่วมในการดำเนินงานกิจกรรมของโครงการ งานเพื่อให้บรรลุตามวัตถุประสงค์ของโครงการ งานกิจกรรมที่กำหนดไว้ แต่การมีส่วนร่วมของประชาชน ชุมชนจึงไม่ได้หมายความว่าเพียงการดึงประชาชน ชุมชน เข้ามาทำกิจกรรมตามที่รัฐ หรือผู้นำท้องถิ่นจัดทำขึ้น แต่เป็นการที่ประชาชน หรือชุมชนสามารถเข้าไปมีส่วนในการคิดตัดสินใจในการกำหนดนโยบายอันเป็นกระบวนการ ขั้นตอนของการวางแผน ไปจนถึงขั้นตอนการปฏิบัติ สรุปประเมินผล และการแก้ไขปัญหาที่เกิดขึ้น

กอร์ดอน และบริโวเกิล (Gordon & Breivoge. 1976 : 39) ได้จำแนกการมีส่วนร่วมในการศึกษาของผู้ปกครองเป็น 8 ประเภท คือ

1. ผู้ปกครองเป็นผู้คอยยื่นสังเกตดูห่าง ๆ ไม่ถึงขั้นร่วมลงมือทำกิจกรรมต่าง ๆ ด้วย
2. ผู้ปกครองเป็นผู้ร่วมตัดสินใจในประเด็นต่าง ๆ ของโรงเรียน
3. ผู้ปกครองเริ่มเป็นอาสาสมัครในชั้นเรียน
4. ผู้ปกครองร่วมทำงานในฐานะเป็นผู้ช่วยครู

5. ผู้ปกครองเป็นผู้เรียนรู้ในเรื่องต่าง ๆ ที่จะทำให้ตนเองมีทักษะในการเป็นผู้ปกครองที่ดีขึ้น
6. ผู้ปกครองทำหน้าที่เป็นครูของบุตรหลานตนเองที่บ้าน
7. ผู้ปกครองเป็นผู้ดูแลการตื่นนอนของเด็ก และส่งเด็กไปโรงเรียนในตอนเช้า
8. ผู้ปกครองเป็นผู้จัดสถานที่เงียบสงบภายในบ้านสำหรับการเรียน และทำการบ้านของเด็ก

4.2 ความสำคัญและประโยชน์ของการมีส่วนร่วม

จาร์ส นวลนึม (2547 : 249) ได้ให้แนวคิดไว้ว่าการมีส่วนร่วมจัดได้ว่าเป็นการสะท้อนถึงเสรีภาพทางการเมือง ที่ชาวชนบทสามารถเข้ามาทำ การตัดสินใจ และเป็นช่องทางให้สามารถสะท้อนปัญหาของท้องถิ่นได้อย่างถูกต้องตรงประเด็น และเป็นการควบคุมระบบราชการให้สนองความต้องการของประชาชนมากขึ้น โดยสรุปการมีส่วนร่วมของ ชุมชนน่าจะมีความสัมพันธ์สูงกับสัมฤทธิ์ผลในการพัฒนาชนบท

การพัฒนาแบบมีส่วนร่วม จะช่วยปรับปรุงประสิทธิภาพและประสิทธิผลของงานดียิ่งขึ้น ประสิทธิภาพเกี่ยวกับหน่วยงานมีโครงสร้างนโยบายการดำเนินงานและใช้วิชาการให้บรรลุถึงเป้าหมาย โดยใช้วิธีการที่ดีที่สุดในสภาพแวดล้อมภายในและภายนอกกับคุณภาพของคนในหน่วยงาน (มหาวิทยาลัยสุโขทัยธรรมราช, 2537 : 93) การมีส่วนร่วมเป็นกระบวนการที่มีความสำคัญต่อการพัฒนากิจกรรมสำคัญ ที่ต้องทำคือการปลุกคั้นให้ประชาชนได้มีส่วนร่วมอย่างจริงจังในการดำเนินงานพัฒนา ทั้งนี้ก็เนื่องจากหลักสำคัญดังนี้ (จาร์ส นวลนึม, 2540 : 249)

1. การมีส่วนร่วมเป็นวิธีการที่จะได้มาซึ่งข้อมูลเกี่ยวกับสภาพท้องถิ่น ความต้องการ และเจตคติของประชาชน
2. ถ้าประชาชนได้มีส่วนร่วมในการคิดค้นปัญหาและวางแผนพัฒนาแล้ว จะทำให้ประชาชนยอมรับแผนงานโครงการพัฒนานั้น
3. เป็นการสร้างประชาธิปไตยขั้นพื้นฐาน คือ การที่ประชาชนต้องมีส่วนร่วมในการพัฒนาท้องถิ่นของตนเอง

จาร์ส นวลนึม (2540 : 270) ได้กล่าวไว้ว่า การมีส่วนร่วมของประชาชนในการบริหารการศึกษาเป็นวิธีการที่สำคัญอย่างหนึ่งในการพัฒนาการศึกษาของชาติ โรงเรียนเป็นสถาบันทางสังคมเช่นเดียวกับบ้านเป็นตัวแทนของสถาบันครอบครัว หรือวัดเป็นตัวแทนของสถาบันศาสนา โรงเรียนเป็นหน่วยงานที่สังคมจัดตั้งขึ้นมา เพื่อสนองความต้องการของสังคมในด้านให้บริการทางการศึกษาแก่สมาชิกและสังคมนั้น ๆ ดังนั้นภารกิจของโรงเรียน คือ การให้บริการทาง

การศึกษาที่เหมาะสม และสอดคล้องความต้องการของสังคม คือ การให้ประชาชนมีส่วนร่วมในการบริหารงาน

4.3 ทฤษฎีของการวิจัยแบบมีส่วนร่วม

ลัดดา พลวัฒน์ (2544 : 10) ได้วิเคราะห์ความสำเร็จขององค์การ ไว้ว่า เกิดจากระบบของความร่วมมือจากทุกส่วนขององค์การด้วยเป้าหมายที่ตรงกัน มีจิตสำนึก มีการไตร่ตรองอย่างรอบคอบ มีการติดต่อสื่อสารสองทาง และได้ชี้ให้เห็นว่า พลังความร่วมมือ ขึ้นอยู่กับความเต็มใจของบุคคลที่จะให้การสนับสนุนกิจกรรมต่าง ๆ ขององค์การ โดยมีเครื่อง ล่อใจซึ่งแนวคิดเรื่องการมีส่วนร่วมของบุคคลในองค์กรนั้น เป็นทฤษฎีองค์การสมัยใหม่ที่เกี่ยวข้องกับคนและพฤติกรรมบริหารแบบมีส่วนร่วมเป็นส่วนสำคัญส่วนหนึ่งของทฤษฎีมนุษยสัมพันธ์ นักทฤษฎีทางพฤติกรรมศาสตร์ที่สำคัญได้แก่ ดักลาส แมคเกรเกอร์ (Douglas McGregor) คริส อาร์เกร็ด (Chris Argyris) และคนอื่น ๆ ซึ่งแนวคิดของนักทฤษฎี ดังกล่าว มีสาระสำคัญเกี่ยวกับการบริหารแบบมีส่วนร่วม

ทฤษฎี y (Theory y) ของ แมคเกรเกอร์ (McGregor, 1960 : 33-35) มีแนวคิดที่ผู้บริหารที่มีประสิทธิภาพจะต้องพยายามสนับสนุน และพัฒนาการทำงานของผู้ร่วมงานให้เข้ามามีส่วนร่วมในการตัดสินใจในส่วนที่มีผลกับตัวเขา เพิ่มโอกาสความพึงพอใจทางสังคม เพิ่มความรับผิดชอบ เพื่อให้เห็นว่าเขาเป็นบุคคลสำคัญ และเชื่อมั่น และเพิ่มการมีส่วนร่วมในกิจกรรมขององค์การ นอกจากนี้ ลัดดา พลวัฒน์ (2544 : 20) ยังได้กล่าวถึง ทฤษฎีสัมัยปัจจุบันพิจารณาองค์การเป็นระบบระบบหนึ่ง ที่ประกอบด้วยส่วนที่เป็นพื้นฐาน 5 ส่วน คือ ปัจจัย (Input) กระบวนการ (Process) ผลผลิต (Output) ข้อมูลย้อนกลับ (Feedback) และสภาพแวดล้อม (Environment) ซึ่งมีการพัฒนามาเป็นกรอบแนวคิดพื้นฐานในการบริหารการศึกษา โดยกล่าวถึงการปฏิสัมพันธ์ของระบบย่อยภายในองค์การ 4 ประการ ที่มีอิทธิพลต่อพฤติกรรมองค์การ คือ โครงสร้าง องค์การ วัฒนธรรม ปัจเจกบุคคล และนโยบาย ซึ่งเกี่ยวข้องกันทั้งโครงสร้างและกระบวนการภายในองค์การ มีทั้งความคงที่และความยืดหยุ่นได้ ความสัมพันธ์อาจอยู่ในระดับสูง หรือในระดับต่ำ มีการเปลี่ยนแปลงบทบาท และความสัมพันธ์ของบุคลากรในองค์การ องค์การมีการปรับตัวอย่างต่อเนื่อง เพื่อให้เข้ากับสภาพแวดล้อมทั้งด้านแนวคิดเชิงเหตุผล และแนวคิดเชิงปรากฏการณ์ธรรมชาติ ซึ่งเป็นองค์ประกอบ ที่ส่งผลต่อองค์การทั้งสิ้น

สำหรับการวิจัยแบบมีส่วนร่วม นั้น เป็นหัวใจของการพัฒนาหรือการแก้ปัญหาที่เกิดขึ้น ในชุมชนจำเป็นต้องปรับวิธีคิดและวิธีปฏิบัติใหม่ โดยให้ “คนที่อยู่กับปัญหาในชุมชนเป็นศูนย์กลาง” ต้องทำให้มีการรวมกลุ่มรวมพลัง ดำเนินการแก้ไขปัญหาย่อยอย่างเป็นระบบอาศัยความร่วมมือจากนักวิชาการและนักพัฒนาจากภายนอกชุมชน ใช้กระบวนการเรียนรู้

เพื่อนำไปสู่เป้าหมายการพัฒนาขีดความสามารถของคน ที่อยู่กับปัญหาในการแก้ไขปัญหาของเขาทั้งระยะสั้นและระยะยาว (สิทธิณัฐ ประพุทธนิตินสาร. 2547 : 17) ซึ่งการวิจัยแบบมีส่วนร่วม (Participatory action research) หรือ PAR นั้น สิทธิณัฐ ประพุทธนิตินสาร (2547 :17) กล่าวว่า เป็นวิธีการที่น่าจะเหมาะสมที่สุดสำหรับการพัฒนา หรือแก้ปัญหาของคนที่อยู่กับปัญหาในบริบทของชุมชน โดยมีผู้ที่เกี่ยวข้องอย่างน้อย 3 ฝ่าย ฝ่ายแรก คือ ชาวบ้าน อันประกอบด้วยแกนนำ กลุ่มผู้ที่อยู่กับปัญหา ฝ่ายที่สอง นักพัฒนาที่มีภารกิจในชุมชน ทั้งที่มาจากหน่วยงานของรัฐ หน่วยงานพัฒนาเอกชน หรือจากองค์กรศาสนา การกุศลต่าง ๆ ฝ่ายที่สาม นักวิชาการที่เป็นนักวิจัย ผู้ต้องการแสวงหาคำความรู้แบบใหม่ เพื่อแก้ปัญหาต่าง ๆ ในชุมชน โดยมีกระบวนทัศน์ที่เฉพาะเจาะจง (Specific paradigm) กับปัญหาหนึ่ง และเชื่อว่า เป้าหมายคือการแก้ไขปัญหา และการพัฒนาใหม่หรือปรับปรุงข้อค้นพบ/ทฤษฎีทางวิทยาศาสตร์ ซึ่งเป็นแนวทางที่จะทำให้เกิดทฤษฎีที่เหมาะสมกับปัญหา รวมทั้งมีวิธีการวิจัย และกระบวนการเรียนรู้ ทำให้เกิดการพัฒนาศักยภาพในการวิเคราะห์ และจัดการแก้ปัญหาหรือยุทธศาสตร์ทางวิจัยที่เหมาะสม ทั้งสามฝ่ายร่วมกันใช้กระบวนการ PAR เพื่อทำให้เกิดของกลุ่มผู้ที่อยู่กับปัญหาให้ประสบความสำเร็จอย่างยั่งยืน

กล่าวโดยสรุป การวิจัยแบบมีส่วนร่วม เป็นกระบวนการที่ผู้คนจำนวนหนึ่งในองค์กรหรือชุมชน เข้ามาร่วมศึกษาปัญหาโดยกระทำร่วมกันกับนักวิจัย ผ่านกระบวนการวิจัยตั้งแต่ต้นจนกระทั่งเสร็จสิ้นการเสนอผลและการอภิปรายผลการวิจัย เป็นการเริ่มต้นของผู้คนที่อยู่กับปัญหา (Problems people) ค้นหาปัญหาที่ตนเองมีอยู่ร่วมกันกับนักวิชาการ จึงเป็นกระบวนการที่ผู้คนในองค์กรหรือชุมชนมิใช่ผู้ถูกกระทำ แต่เป็นผู้กระทำการที่มีส่วนร่วมอย่างกระตือรือร้นและมีอำนาจร่วมกันในการวิจัย

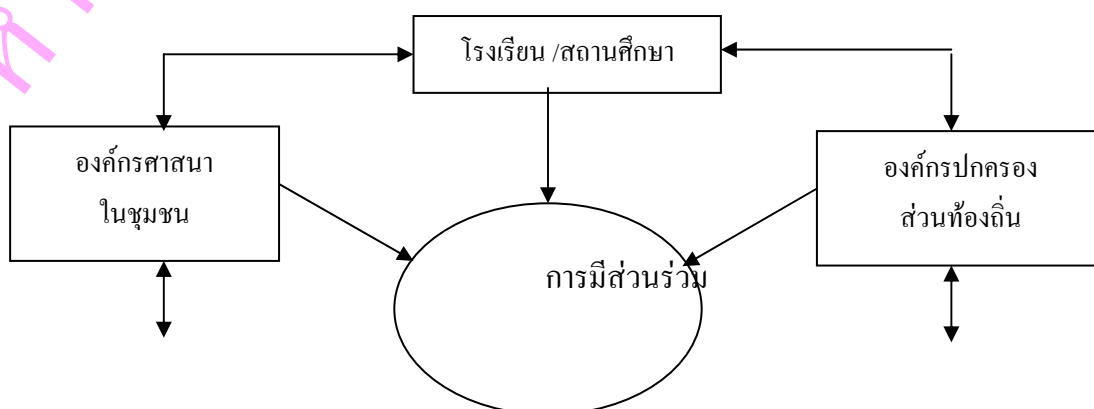
4.4 แนวคิดเกี่ยวกับการปฏิบัติการการมีส่วนร่วม

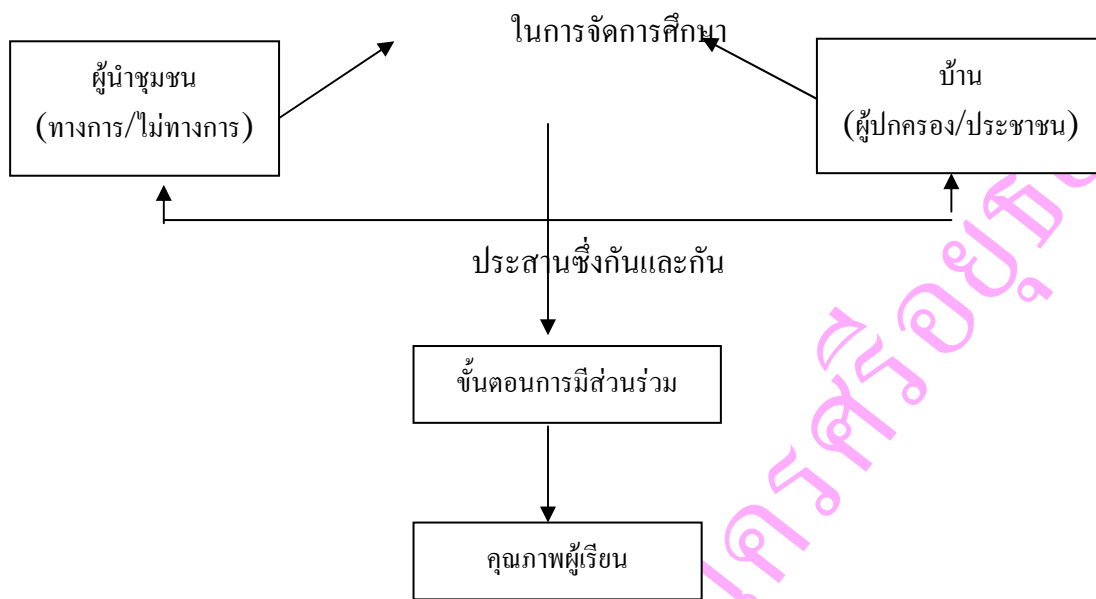
นักวิชาการสายชุมชน นักพัฒนาของรัฐ และขององค์กรพัฒนาเอกชนได้ให้ข้อเสนอแนะทางวิชาการมากมายว่า ถ้าจะให้เกิดการพัฒนาในชุมชนต้องมีการให้ประชาชนมีส่วนร่วม ต้องให้ประชาชนพึ่งตนเอง ต้องใช้ทรัพยากรของท้องถิ่นต้องมีการนำวัฒนธรรมชุมชนเข้ามาเป็นแนวทางหลักของการพัฒนา ต้องใช้ภูมิปัญญา หาพื้นฐานทางสังคม ให้มีการเสริมอำนาจการต่อรองให้กับผู้ที่อยู่ในชุมชน โดยเฉพาะอย่างยิ่งผู้ด้อยโอกาสเพื่อจะได้ปรับความสัมพันธ์เชิงอำนาจ แล้วจะนำไปสู่การแก้ปัญหาในระดับโครงสร้างได้ ซึ่ง สิทธิณัฐ ประพุทธนิตินสาร. (2547 : 19) ได้กล่าวถึงแนวคิดการวิจัยแบบมีส่วนร่วมว่า ที่ผ่านมานแนวคิดการพัฒนาแบบมีส่วนร่วมของประชาชน (Participation) เป็นที่ยอมรับและกลายเป็นเงื่อนไขที่จำเป็น ในขณะที่เดียวกันได้มีข้อเรียกร้องให้หาคำความรู้จากการวิจัยเชื่อมโยงไปสู่การปฏิบัติมากขึ้น จึงได้มีการ วิจัยเชิง

ปฏิบัติการ (Action research) ที่พยายามมุ่งหาความรู้ภาคปฏิบัติ โดยบทบาทหลักยังเป็นของนักวิจัย แต่อย่างไรก็ตามงานวิจัยเชิงปฏิบัติการก็ยังมีปัญหา กล่าวคือ นักวิจัยส่วนใหญ่ทำวิจัยในเชิงประยุกต์ พอได้ข้อสรุปนักวิจัยก็จะกล่าวอ้างว่างานวิจัยของตนเป็นการวิจัยเชิงปฏิบัติการ ยิ่งไปกว่านั้น แนวทางการวิจัยเชิงปฏิบัติการ (Action research) เป็นยุทธวิธีที่ใช้วิธี ทางวิทยาศาสตร์ แก้ปัญหาทางการปฏิบัติในการเข้าถึงความรู้ และทฤษฎี ดังนั้น การวิจัยแบบนี้ จึงนำไปสู่ทางตันของ “เป้าหมาย” (Goal) และ “การริเริ่ม” (Initiative) ซึ่งพิจารณาได้จากการที่ความรู้ทางวิทยาศาสตร์ มีความเข้มข้น แข็งทื่อ (Scientific rigor) ตายตัวไม่ยืดหยุ่น และการแก้ปัญหาโดยวิธีทางวิทยาศาสตร์นั้น มักจะนำไปสู่การเกิดปัญหาตามมามากกว่าหนึ่งเสมอ การแก้ไขปัญหานี้ จึงต้องอาศัยบุคคลที่อยู่กับปัญหา เข้าไปเป็นผู้ร่วมเพื่อการพัฒนา (Participant) ในกระบวนการของการวิจัยเชิงปฏิบัติ (สิทธิณัฐ ประพุทธนิติสาร. 2547 :19) ภายหลังจึงมีการปรับปรุงวิธีการวิจัยรูปแบบใหม่ ซึ่งเรียกว่าการวิจัยเชิงปฏิบัติการแบบมีส่วนร่วม (Participatory action research for developmant) ได้เริ่มมี บทบาทที่สำคัญมากขึ้น

กล่าวโดยสรุป วิธีการของการวิจัยแบบมีส่วนร่วม เป็นกระบวนการที่น่าจะสะท้อนความเป็นจริงที่มีความแตกต่างหลากหลาย ซับซ้อนได้ดีที่สุด โดยไม่มีรูปแบบตายตัว แต่ต้องมีวิธีที่เปิดกว้าง ยืดหยุ่น อยู่ที่สถานการณ์การเปลี่ยนแปลงของสังคม สภาพแวดล้อมของชุมชนนั้น ๆ การวิจัยแบบมีส่วนร่วมนั้น เป็นวิธีการที่ทำร่วมกันโดยนักวิจัย นักพัฒนาและผู้ปฏิบัติ ผสมผสานกับทฤษฎีและแนวคิดที่ของนักวิจัยและพัฒนา ให้สอดคล้องกับผู้ปฏิบัติจึงจะสามารถนำมาพัฒนาให้ก้าวหน้าได้ นับว่าเป็นจุดแข็งของการวิจัยแบบมีส่วนร่วม ซึ่งส่งผลไปถึงความสำเร็จของการพัฒนาด้วย

สำหรับการจัดการศึกษาก็เช่นเดียวกัน ปัจจุบันการจัดการศึกษานั้นไม่ใช่เรื่องเฉพาะของครูผู้สอน และผู้บริหารสถานศึกษาเท่านั้น แต่จะต้องสร้างเสริม “บทบาทการมีส่วนร่วมของชุมชน” ให้เกิดขึ้นในองค์ประกอบทั้งหมดของการจัดการศึกษา กล่าวคือชุมชนไม่เพียงให้ความร่วมมือ สนับสนุนเอื้อเฟื้ออยู่ภายนอกเหมือนดังที่ผ่านมา หากยังควรขยายบทบาทมีส่วนร่วมกับสถานศึกษาในเชิงการบริหารจัดการ และการพัฒนาคุณภาพการจัดการศึกษาทั้งระบบอย่างมีความต่อเนื่องอีกด้วย (ยุทธชัย เฉลิมชัย. 2546)

ภาพประกอบ 3 แสดงกระบวนการมีส่วนร่วมของชุมชน

ที่มา : เฉลียว บุรีภักดี และคณะ. 2545 : 120.

กระบวนการปฏิบัติ

ภาพประกอบ 4 แสดงวงจรการพัฒนาแบบมีส่วนร่วม

ที่มา : เฉลียว นูริภักดี และคณะ. 2545 : 121.

5. สภาพปัจจุบันและปัญหาในการส่งเสริมและสนับสนุนงานวิชาการแก่ชุมชน

เป็นที่ยอมรับกันโดยทั่วไปว่า ปัจจุบันชุมชนเข้ามามีบทบาท มีส่วนร่วมในการจัดการศึกษามากขึ้น จากการกระจายอำนาจการปกครองส่วนท้องถิ่น องค์กรท้องถิ่นเข้ามามีส่วนร่วมในการจัดการศึกษา มีบทบาทในการจัดการศึกษาในท้องถิ่นนั้น ๆ แต่สถานศึกษาเป็นจำนวนมากยังไม่ได้โอนไปสังกัดองค์กรปกครองส่วนท้องถิ่น เนื่องจากยังขาดความพร้อมและงบประมาณ สำหรับโรงเรียนวัดลาดระโห่งนั้นสังกัดสำนักงานเขตพื้นที่การศึกษาจังหวัดพระนครศรีอยุธยา เขต 2 ซึ่งมีหน้าที่โดยตรงในการให้บริการและช่วยเหลือโรงเรียนในสังกัดให้สามารถบริหารงานได้อย่างมีประสิทธิภาพ และในสภาพปัจจุบันมีสถานศึกษาในสังกัดที่เป็นสถานศึกษาขนาดเล็ก จำนวน 68 แห่ง สถานศึกษาเหล่านี้ส่วนใหญ่จะมีคุณภาพค่อนข้างต่ำเมื่อเทียบกับสถานศึกษาใหญ่ ๆ เนื่องจากขาดความพร้อมด้านปัจจัย โดยเฉพาะปัจจัยด้านครูและบุคลากรทางการศึกษาที่ไม่ครบชั้นเรียน ขาดวัสดุอุปกรณ์ในการจัดกิจกรรมการเรียนการสอน และงบประมาณที่ไม่เพียงพอในการบริหารจัดการ (สพท.อย.เขต : 2) และจากเอกสารการรายงานคุณภาพการศึกษา ปีการศึกษา 2547 ของโรงเรียนวัดลาดระโห่ง พบปัญหาด้านบุคลากรและงบประมาณเช่นเดียวกัน เนื่องจากครูไม่ครบชั้นเรียน ไม่ตรงตามสาขาวิชาที่สอน และงบประมาณที่มีอยู่อย่างจำกัด นอกจากนี้การจัดกิจกรรมการเรียนการสอนยังมุ่งเน้นพัฒนาคุณภาพการจัดกิจกรรมการศึกษาในระบบให้แก่แก่นักเรียนเท่านั้น จากข้อจำกัดดังกล่าวจึงเป็นปัญหา และอุปสรรคของการพัฒนาคุณภาพการศึกษาของสถานศึกษาขนาดเล็ก โดยเฉพาะอย่างยิ่งการส่งเสริมและสนับสนุนงานวิชาการให้กับประชาชนในชุมชน ซึ่งจะไม่สามารถปฏิบัติได้เลยหากไม่มีการวางแผนการบริหารจัดการคุณภาพที่ดี จึงทำให้ผู้วิจัยสนใจและทำการศึกษาเพื่อพัฒนาแนวทางการส่งเสริมและสนับสนุนงานวิชาการแก่บุคคล ครอบครัว ชุมชนของสถานศึกษาขนาดเล็ก

6. งานวิจัยที่เกี่ยวข้อง

จากการศึกษาผลงานวิจัยที่เกี่ยวข้องดังกล่าวถึงต่อไปนี้ พบว่า การบริการชุมชนของโรงเรียนนั้น เป็นงานที่สำคัญยิ่งต่อการพัฒนาชุมชนที่โรงเรียนตั้งอยู่ เนื่องจากโรงเรียนเป็นแหล่งทรัพยากรที่จะช่วยในการพัฒนาคุณภาพชีวิตของประชาชนในชุมชน ซึ่งมีทั้งครู บุคลากรที่สามารถเป็นทั้งวิทยากร แหล่งวิชาการ มีความพร้อมด้านอาคารสถานที่ วัสดุอุปกรณ์ต่าง ๆ แต่การดำเนินงานบริการชุมชนในด้านต่าง ๆ จะสำเร็จได้นั้น ย่อมขึ้นอยู่กับความเหมาะสม ความพร้อมของสถานศึกษา โรงเรียนขนาดเล็กในเขตพื้นที่การศึกษา กับความต้องการที่แท้จริงของคนในชุมชน การดำเนินการของโรงเรียนจึงจะประสบผลสำเร็จตาม วัตถุประสงค์ สำหรับงานวิจัยต่างประเทศที่นำมาอ้างอิงถึงนี้จะพบว่า เน้นหนักเรื่องความสัมพันธ์ระหว่างโรงเรียนกับชุมชน หากโรงเรียนมีความสัมพันธ์อันดีกับชุมชน โรงเรียนก็จะได้รับความร่วมมือในการดำเนินกิจกรรมต่าง ๆ ดังนั้น การประสานสัมพันธ์จึงเป็นสิ่งสำคัญที่โรงเรียนควรดำเนินการ เพื่อก่อให้เกิดการแลกเปลี่ยนเรียนรู้ระหว่างโรงเรียนกับชุมชน และหน่วยงานที่เกี่ยวข้อง ก่อให้เกิดการพัฒนาศักยภาพของประชาชนในเขตพื้นที่รับผิดชอบของโรงเรียน ดังรายละเอียด งานวิจัยที่เกี่ยวข้อง ดังนี้

วิสุทธิ์ รัตติ (2525 : บทคัดย่อ) ได้ทำการศึกษาความสอดคล้องของการดำเนินงานโรงเรียนชุมชนในจังหวัดอุบลราชธานีกับหลักการ และวัตถุประสงค์ของโรงเรียนชุมชน พบว่าผู้บริหาร ครู และกรรมการโรงเรียนชุมชนมีทัศนะว่า โรงเรียนดำเนินงานไม่สอดคล้องกับหลักการและวัตถุประสงค์ในด้านให้การศึกษาและการให้บริการแก่ชุมชนส่วนด้านที่สอดคล้อง คือ การปลูกฝังประชาธิปไตยขั้นพื้นฐานแก่ชุมชน และการปรับปรุงหลักสูตรการเรียนการสอน

สังต์ มิตกิตติ (2525 : บทคัดย่อ) ได้ศึกษาการบริหารชุมชนของโรงเรียนมัธยมศึกษาทั้งด้านวิชาการ เศรษฐกิจและอาชีพ สังคม และวัฒนธรรม อนามัย การช่วยเหลือกิจกรรมชุมชนและบริการอาคารสถานที่ ตามทัศนะของผู้บริหาร ครูและประชาชน พบว่าครูมีความต้องการที่จะให้โรงเรียนบริการชุมชนด้านวิชาการ ส่วนผู้บริหารและผู้นำท้องถิ่นมีความต้องการให้โรงเรียนบริการชุมชนด้านเศรษฐกิจและอาชีพ ผลงานวิจัยยังพบอีกว่าปัญหาการดำเนินงานที่พบมากที่สุดคือ ด้านงบประมาณและบุคลากร

บุญเลิศ นนทลือชา (2526 : บทคัดย่อ) ได้ทำการศึกษาความมุ่งหวังของผู้นำท้องถิ่นเกี่ยวกับบทบาทของครูที่มีต่อชุมชนชนบท พบว่าผู้นำท้องถิ่นมีความมุ่งหวังเกี่ยวกับบทบาทของครูที่มีต่อชุมชน ชนบทในระดับสูงทั้งในด้านสังคม วัฒนธรรม ด้านเศรษฐกิจและอาชีพ รวมทั้งการเมือง ครูมุ่งหวังให้ตนเองปฏิบัติบทบาทด้านสังคมและวัฒนธรรม การเมือง ส่วน

คณะกรรมการการพัฒนาหมู่บ้าน และคณะกรรมการพัฒนาสตรีประจำหมู่บ้านมุ่งหวังให้ครูปฏิบัติบทบาทด้านเศรษฐกิจ และอาชีพ

สุรพงษ์ พูลสุวรรณ (2526 : บทคัดย่อ) ได้ทำการศึกษาบทบาททางการศึกษาของครูใหญ่ต่อการพัฒนาชุมชนในพื้นที่ชนบทยากจนของเขตการศึกษา 11 พบว่า ครูใหญ่มีบทบาทต่อการพัฒนาชุมชนในด้านต่าง ๆ มากน้อยเรียงตามลำดับ คือ บทบาทในด้านการสร้างเสริมความสัมพันธ์กับผู้ปกครองและประชาชน บทบาทในด้านการให้ความรู้แก่ประชาชน และการเข้าร่วม กิจกรรมต่าง ๆ ของท้องถิ่น และบทบาทด้านการจัดกิจกรรมส่งเสริมการประกอบอาชีพของประชาชน โดยสรุปว่า ครูใหญ่ยังมีบทบาทต่อการพัฒนาชุมชนน้อย ซึ่งเนื่องมาจากว่าครูใหญ่ไม่ตระหนักถึงความสำคัญของงานด้านนี้ จึงบริหารงานหรือปฏิบัติงานตามความคิดเห็นของตนมากกว่า จะพิจารณาความเหมาะสมหรือความสำคัญของงาน และหน่วยงานระดับสูงไม่มีการกระตุ้นให้ครูใหญ่มีบทบาทในการพัฒนาชุมชนเท่าที่ควร

กิตติโชค ห้อยยี่ภู่ (2527 : บทคัดย่อ) ได้ทำการศึกษาการมีส่วนร่วมของประชาชนในโรงเรียนมัธยมศึกษาเพื่อพัฒนาชนบท : การศึกษาเฉพาะกรณีในโรงเรียนถิ่นโอกาสวิทยา ในปี พ.ศ. 2527 พบว่า การให้บริการชุมชนนั้น โรงเรียนไม่สามารถจัดบริการด้านต่าง ๆ ได้ทุกด้าน เนื่องจากโรงเรียนยังขาดการศึกษาสภาพความต้องการของประชาชนในเขตบริการของโรงเรียน และจัดจำกัดในด้านความพร้อมของโรงเรียน ระเบียบ วิธี ขั้นตอนในการปฏิบัติงาน และการประสานงานกับหน่วยงานที่เกี่ยวข้องกับการพัฒนาชนบท

สะอาด ฟองอินทร์ (2527 : บทคัดย่อ) ได้ศึกษาบทบาทในการพัฒนาชุมชนของครูโรงเรียนประถมศึกษาในโครงการการศึกษาเพื่อพัฒนาหมู่บ้านในเขตชนบทยากจน ในเขตการศึกษา 8 ผลการศึกษาพบว่าผู้บริหารการศึกษาเห็นว่าบทบาทที่ครูปฏิบัติมากที่สุด คือ บทบาทด้านการเมืองและการปกครอง ครูเห็นว่าบทบาทที่ครูปฏิบัติมากที่สุด คือ บทบาทด้านสังคมและวัฒนธรรม ส่วนบทบาทที่ครูปฏิบัติน้อยที่สุด ทั้งผู้บริหารและครูเห็นตรงกัน คือ บทบาทด้านเศรษฐกิจและอาชีพ สำหรับบทบาทที่ครูและผู้บริหารการศึกษาคาดหวังให้ครูปฏิบัติมากที่สุด คือ บทบาทด้านเศรษฐกิจและอาชีพ ส่วนปัญหาในการปฏิบัติงานพัฒนาชุมชนของครู ได้แก่ ขาดแคลน วัสดุอุปกรณ์ที่เป็นเครื่องมือ และสนับสนุนวิชาชีพของประชาชน ความยากจนของประชาชน เงินงบประมาณไม่เพียงพอและขาดบุคลากรด้านอาชีพ

ดิลก พัฒน์วิชัยโชติ (2528 : บทคัดย่อ) ได้ศึกษากิจกรรมการสร้างความสัมพันธ์ระหว่างโรงเรียนกับชุมชนของโรงเรียนประถมศึกษา สังกัดสำนักงานประถมศึกษาจังหวัดพระนครศรีอยุธยา พบว่า ในสภาพที่เป็นจริงทั้งครูใหญ่ ครู กรรมการศึกษา และประชาชน มีความคิดเห็นตรงกัน

ว่ากิจกรรมที่มีการปฏิบัติอยู่ในระดับมาก คือ การเข้าร่วมกิจกรรมของชุมชน ส่วนกิจกรรมที่มีการปฏิบัติในระดับน้อย คือ กิจกรรมส่งเสริมการศึกษานอกโรงเรียน

ปนัดดา จุลเสวก (2528 : บทคัดย่อ) ได้ทำการศึกษาบทบาทของโรงเรียนมัธยมศึกษาส่วนกลาง ในการบริการชุมชนตามทัศนะของผู้บริหารและอาจารย์ พบว่า วิธีการบริการชุมชนที่เหมาะสมของโรงเรียนมัธยมศึกษาส่วนกลาง คือ การใช้วิธีโรงเรียนคู่ชุมชน และชุมชนคู่โรงเรียนในระดับมากที่สุด ปัญหาที่อยู่ในระดับมากที่สุด คือ โรงเรียนยังไม่เคยสำรวจความต้องการของชุมชน ในการรับบริการจากโรงเรียน และการขาดวัสดุอุปกรณ์ของโรงเรียนในการบริการชุมชนในระดับมาก

มานิจ จันโทริ (2528 : บทคัดย่อ) ได้ศึกษาบทบาทร่วมพัฒนาชุมชนของโรงเรียนมัธยมศึกษา ทั้งด้านอาชีพ อนามัย เกษตรกรรม ความสวยงามของชุมชน นันทนาการ วัฒนธรรม หน้าที่ พลเมืองและการศึกษา ตามทัศนะของผู้บริหาร ครู และผู้ปกครอง พบว่าทั้ง 3 กลุ่ม มีความคิดเห็นตรงกันว่า บทบาทที่โรงเรียนร่วมพัฒนาชุมชนมากที่สุด คือ ด้านความสวยงามของชุมชนและ หน้าที่พลเมือง และบทบาทที่ร่วมพัฒนาน้อย คือ ด้านอาชีพ นอกจากนี้ปัญหาในการดำเนินงาน ของโรงเรียน คือ ขาดบุคลากร ขาดงบประมาณและขาดวัสดุอุปกรณ์ในการสอนวิชาชีพ

สนอง คุณมาศ (2528 : บทคัดย่อ) ได้ทำการศึกษาบทบาทการพัฒนาชุมชนของผู้บริหารโรงเรียนประถมศึกษา สังกัดสำนักงานการประถมศึกษาจังหวัดศรีสะเกษ พบว่า โดยส่วนรวมบทบาทในการพัฒนาชุมชน ของผู้บริหารโรงเรียนประถมศึกษาทั้งด้านสุขภาพอนามัย ด้านการศึกษา และเศรษฐกิจ อยู่ในระดับปานกลางและมีบางกิจกรรมในบทบาททั้ง 3 ด้าน เช่น การจัดเอกสารเผยแพร่ความรู้แก่ประชาชน การจัดประกวดและจำหน่ายผลิตผลในท้องถิ่น การจัดตั้งสหกรณ์ การจัดตั้งกองทุนสวัสดิการในรูปแบบต่าง ๆ ผู้บริหารโรงเรียนปฏิบัติอยู่ในระดับน้อย ส่วนบทบาทที่ผู้บริหารโรงเรียนปฏิบัติมาก คือ ด้านสังคมและวัฒนธรรม

ณรงค์ แผ้วผลสง (2529 : บทคัดย่อ) ได้ทำการศึกษาการสร้างความสัมพันธ์ระหว่างโรงเรียนกับชุมชนของโรงเรียนประถมศึกษา สังกัดสำนักงานคณะกรรมการการประถมศึกษาแห่งชาติ ในเขตการศึกษา 11 ในทัศนะของครู ผลการวิจัยพบว่า ด้านการมีส่วนร่วมในกิจกรรมต่าง ๆ ของ ชุมชนอยู่ในระดับสูง นอกนั้นอยู่ในระดับปานกลาง

ปริญญา รอดแก้ว (2529 : บทคัดย่อ) ได้ทำการศึกษาของผู้บริหารโรงเรียนสังกัดสำนักงาน การประถมศึกษาจังหวัดนครศรีธรรมราช ด้านความสัมพันธ์ระหว่างโรงเรียนกับชุมชน

ผลการวิจัยพบว่า ปัญหาการปฏิบัติงานด้านความสัมพันธ์ระหว่างโรงเรียนกับชุมชน ได้แก่ ความยากจน การส่งเสริม และการพัฒนาอาชีพแก่ชุมชนยังกระทำไม่จริงจังและทั่วถึง

สุรางค์ ชูสิงห์ (2529 : บทคัดย่อ) ได้ศึกษาทัศนะของผู้บริหารโรงเรียน ครู และผู้นำท้องถิ่นต่อบทบาทของโรงเรียนประถมศึกษาในการพัฒนาชนบท ตามโครงการการศึกษาเพื่อพัฒนาหมู่บ้านในเขตยากจนจังหวัดนครสวรรค์ พบว่าบทบาทที่โรงเรียนปฏิบัติมากที่สุด คือ บทบาทในการพัฒนางานด้านสาธารณสุข สังคม และวัฒนธรรม ส่วนการพัฒนาด้านการศึกษา เศรษฐกิจ และการเมือง การปกครอง ปฏิบัติในระดับกลาง ปัญหาในการดำเนินงานที่ประสบมากที่สุด คือ การวางแผนด้านการศึกษายังไม่ครอบคลุมปัญหา และความต้องการของท้องถิ่น

นิยม รอดเนียม (2530 : บทคัดย่อ) ได้ศึกษาถึงความต้องการของประชาชนในการรับบริการชุมชนและให้การสนับสนุนโรงเรียนมัธยมศึกษา : การศึกษาเฉพาะกรณีจังหวัดศรีสะเกษ ปรากฏว่าประชาชนมีความต้องการค่อนข้างมากในด้านการศึกษา ด้านสุขภาพอนามัย ด้านการช่วยเหลือกิจกรรมชุมชน ด้านศิลปวัฒนธรรม ด้านอาคารสถานที่และวัสดุอุปกรณ์ และมีความต้องการสูงสุดในด้านเศรษฐกิจและการประกอบอาชีพ ส่วนปัญหาและอุปสรรคในการรับบริการชุมชนส่วนใหญ่เป็นปัญหามาจากการสำรวจความต้องการของประชาชน การสร้างความสัมพันธ์ระหว่างโรงเรียนกับชุมชน ปัญหาความยากจน และความรู้ความเข้าใจของประชาชนในการรับบริการ

ก๊าด (Good) (เตือนใจ แก้วประเสริฐ, 2544 : 50) ได้ศึกษาวิจัยเรื่องการศึกษาคิดเห็นของพ่อแม่ชาวผิวดำต่อระบบการศึกษาของเด็กในโรงเรียน โดยมีวัตถุประสงค์เพื่อศึกษาเท่าที่การรับรู้ของผู้ปกครองผิวดำ ต่อการเรียนของเด็กในโรงเรียนและการให้ความร่วมมือในการทำกิจกรรมต่างๆ ของทางโรงเรียน โดยกลุ่มตัวอย่าง คือ ผู้ปกครองผิวดำ มลรัฐเท็กซัส ประเทศสหรัฐอเมริกา จำนวน 150 คน เครื่องมือในการวิจัยเป็นแบบสอบถาม พบว่า ผู้ปกครองผิวดำเห็นว่าการศึกษามีความสำคัญสำหรับพวกเขามาก การศึกษาช่วยให้พวกเขาพ้นจากความอยุติธรรมในสังคม เขาเต็มใจที่จะให้ความร่วมมือและช่วยเหลือกิจกรรมต่างๆ ของโรงเรียน ถึงแม้ว่าเขาจะต่ำต้อยในสังคมกว่าคนผิวขาวก็ตาม สิ่งที่เขาเกิดความท้อแท้ไม่ยอมให้ความร่วมมือในกิจกรรมโรงเรียน ก็คือ การที่โรงเรียนไม่เห็นความสำคัญและความสามารถของพวกเขา

รามิเรซ (Ramirez) (เตือนใจ แก้วประเสริฐ, 2544 : 51) ได้ศึกษากิจกรรมและวิธีดำเนินการของโรงเรียนชุมชนในสหรัฐอเมริกา กลุ่มตัวอย่างคือ ผู้ปกครองนักเรียน จำนวน 150 คน เครื่องมือที่ใช้เป็นแบบสอบถาม พบว่า วิธีดำเนินการของโรงเรียนชุมชนส่วนใหญ่เป็นไปตามวัตถุประสงค์ของโรงเรียนเป็นอย่างดี โรงเรียนใช้กระบวนการประชาธิปไตยในการดำเนินงานคือ สำรวจความต้องการ

ของชุมชน เพื่อเป็นแนวทางแนะนำประชาชน ให้รู้จักปรับปรุงตนเองและชีวิตในชุมชนให้ดีขึ้น ใช้วิธีการหลายวิธีในการช่วยแก้ปัญหาของประชาชน ในชุมชนใช้แหล่งวิทยากรในชุมชน ให้เป็นประโยชน์ต่อการเรียนการสอน และอาศัยการตัดสินใจของหมู่คณะ ในการดำเนินงานตามโครงการของโรงเรียน

ผลจากการศึกษางานวิจัยที่เกี่ยวข้อง พบว่าประชาชนในชนบทส่วนใหญ่มุ่งหวังเกี่ยวกับบทบาทของสถานศึกษา โดยเฉพาะอย่างยิ่งผู้นำชุมชนมีความมุ่งหวังให้สถานศึกษาในท้องถิ่นเป็นศูนย์กลางทางวิชาการทั้งด้านสังคม วัฒนธรรม เศรษฐกิจและอาชีพ รวมทั้งการเมืองการปกครอง แต่ครูและบุคลากรทางการศึกษาส่วนใหญ่ยังไม่ตระหนักถึงความสำคัญเหล่านี้ การวางแผนด้านการศึกษายังไม่ครอบคลุมถึงปัญหาและความต้องการของประชาชนในท้องถิ่น ยังคงมุ่งหวังพัฒนาคุณภาพการศึกษาของสถานศึกษาให้ดียิ่งขึ้น จากการสำรวจปัญหาอุปสรรค และความต้องการของประชาชนในชุมชนพบว่า สถานศึกษานาขนาดเล็กในชุมชน มีความสัมพันธ์อันดีกับชุมชน ครูยังมีบทบาทในการพัฒนาชุมชนค่อนข้างมาก แต่ก็มีปัญหาความยากจน และความรู้ความเข้าใจของประชาชนในการรับบริการ สำหรับงานวิจัยของต่างประเทศนั้น พบว่ามีการดำเนินการโรงเรียนชุมชน ซึ่งโรงเรียนใช้กระบวนการประชาธิปไตยในการดำเนินงาน และใช้วิธีการที่หลากหลายในการแก้ปัญหาให้กับประชาชน โรงเรียนเป็นแหล่งวิทยากรในชุมชน